

Arhivele Bistriței

Anul VII, Fascicula 1 (19)

Profesorii aromâni trăitori în Bistrița și Năsăud

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

ARHIVELE BISTRITEI

ANUL VII, FASCICULA 1 (19)

Profesorii aromâni trăitori în Bistrița și Năsăud

Seria: *Istorie – Societate – Cultură*

Imaginea de pe copertă: Tineri aromâni în costume tradiționale

Profesorii aromâni trăitori în Bistrița și Năsăud

**COORDONATOR:
MIRCEA GELU BUTA**

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

2022

Referenți științifici:

Adrian Onofreiu, doctor în Istorie;

Serviciul Județean Bistrița-Năsăud al Arhivelor Naționale

Lucian Vaida, doctor în Istorie;

Muzeul Grăniceresc Năsăudean, Năsăud

ISBN: 978-606-37-1404-7

ISSN: 2558-8958

ISSN-L: 2558-8958

© 2022 Coordonatorul volumului. Toate drepturile rezervate.
Reproducerea integrală sau parțială a textului, prin orice mijloace,
fără acordul coordonatorului, este interzisă și se pedepsește conform
legii.

Redactare: Daniela Alina Ardelean

Tehnoredactare computerizată: Cristian-Marius Nuna

Universitatea Babeș-Bolyai

Presa Universitară Clujeană

Director: Codruța Săcelean

Str. Hasdeu, nr. 51

400371 Cluj-Napoca, România

Tel./fax: (+40)-264-597.401

E-mail: editura@editura.ubbcluj.ro

<http://www.editura.ubbcluj.ro/>

Românii din Balcani

MIRCEA GELU BUTA*

Când distinsul prof. Leonida Dănilă de la Liceul „*Liviu Rebreanu*” din Bistrița ne vorbea despre geografia limbii române și ajungea la dialectul aromân, îl evoca elogios pe colegul său de breaslă, prof. Ioan Cutova. Elevii de la Liceul „*Andrei Mureșanu*” unde acesta predă Limba și literatura română vorbeau cu respect despre acest dascăl al lor, căruia îi apreciau calitățile didactice, dar și erudiția cu care își concepea propriile texte literare. Despre Teohar Mihadaș am aflat mai târziu, când am citit volumul „*Pe muntele Ebal*”. Există un pasaj în care acesta descrie cum fusese închis de securitate în beciurile unei clădiri de pe B-dul Republicii din Bistrița, unde mai târziu a funcționat Școala Sanitară. Am avut curiozitatea să inspectez acel loc de detenție, pe când eram directorul Școlii, și mi-am dat seama că naratorul nu a exagerat cu nimic.

Asemeni altor români care provin din trunchiul romanității și rumânității, Ioan Cutova și Teohar Mihadaș au beneficiat în tinerețe de spijinul pe care statul român l-a acordat românilor balcanici încă din sec. al XIX-lea, mai ales după proclamarea Regatului României. Poate că acest ajutor a fost făcut uneori cu stângăcie; și mă refer aici la cultivarea limbii române literare printre ei. Nu înseamnă că nu ar fi trebuit să fie așa, dar poate ar fi fost mai bine să fie spijinit dialectul aromân, care are și o literatură scrisă, sau dialectul megleno-român, deținător al unor poezii populare cunoscute, care să fie studiate, iar limba română literară să rămână formă de comunicare generală. Nefăcându-se acest lucru, unii dintre acești oameni s-au simțit frustrați când au văzut

* Mircea Gelu Buta, Prof. Univ. Dr. UBB Cluj-Napoca, email: butamircea@yahoo.com

că sunt nevoiți să învețe o limbă relativ diferită de graiul lor, pe când alții, instruiți în această limbă, și-au părăsit comunitățile de acolo și au devenit intelectuali de marcă ce s-au alăturat marelui trunchi al poporului român. Cu toate că aceștia au început să scrie, mai ales în limba literară comună, nu au neglijat scrierile în graiul fermecător și pregnant al părinților, din care răzbate perpetua suferință și o neașezare a etniei.

Atât Ioan Cutova cât și Teohar Mihadaș sunt doi aromâni formați la școlile din Grebena, patriarhalul târg așezat nu departe de tumultuoasa apă a Bistriței (Aliacruon) din Munții Pindului, acea apă repede, pe care Mihadaș o va evoca mai târziu în „*Tărâmul izvoarelor*”, proza lui poetică, atât de răscolitoare.

După descoperirea frumuseților neasemuite ale limbii române la Gimnaziul din Grebena, cei doi tineri vor pleca plini de entuziasm să se întâlnească cu matca, patria-mamă românească. Liceul din Dumbrăveni îl va primi pe Teohar Mihadaș, iar cel din Târgu-Mureș pe Ioan Cutova. După absolvirea examenului de maturitate, amândoi au urmat studiile universitare la București, iar după susținerea licenței, vor reveni în noua patrie Transilvania, ce-i adoptase. După un periplu insolit prin orașele Năsăud și Bistrița, Teohar Mihadaș se va stabili la Cluj, devenind o apariție pitorească prin farmecul volubilității sale, afectuos și prietenos cu toată lumea și îndeosebi cu tinerii, pe care i-a cultivat cu generozitate. Interesul lui Ioan Cutova se va îndrepta cu precădere spre problemele didactice, odată cu intrarea în învățământ, funcționând ca profesor la liceele din Năsăud și Bistrița, de unde s-a pensionat cu ani în urmă, continuând să fie „*argint-viu și flacăra arzând repede*”, așa cum a încercat să-l descrie Al. Piru.

Din tot ce ne-au lăsat cei doi concitadini ai noștri, răzbate o dragoste nețărnută pentru lumea lor aromânească, din locurile natale, precum și dramaticul sentiment al ruinei acesteia, în ciuda unui trecut glorios, ce ar fi îndreptățit-o la o altă soartă.

Povară de hronic

AUREL RĂU*

Ioan Cutova a publicat în deceniul 5 un volum de versuri în limba română: *Cerc vicios*; sau „în limba literară”, cum se spunea printre dialectologi. Absolvent al unui liceu din Târgu-Mureș și apoi al Universității din București, devine la rândul-i profesor devotat. Lăsându-se prins, cu locul de muncă, într-o țară de păduri și de livezi, întâi Năsăudul și valea Someșului, apoi Bistrița (ardeleană), s-ar putea spune că magistrul de o întinsă lectură și exemplară conduită pedagogică, o autoritate temută în duh cultural și în gramatică, nici nu se știe când a ajuns la anii sapienței, atât de deplin s-a identificat cu menirea de sădător în conștiințele tinerești, prin didactic, al testamentului sfânt văcărescian. În această „*serioasă*” cheltuire de sine, aparența era că, excepție câteva prezențe cu articole în publicația Arhiva Someșană și cu traducerea poemului lui Stavrinos, „*prima încercare poetică a unui contemporan al lui Mihai, care consemnează într-un număr impresionant de vesuri evenimentele ce au dus la făurirea primului nostru stat unitar, anticipând cu peste trei secole momentul solemn din 1918¹, tentativa digitațiilor proprii în ritm și rime a fost surghiunită până și din amintire; categoric, sub un surâs, se schimbă vorba de câte ori făceai referire la așa ceva*”.

Când, iată, prin leatul 1982, omul școlii, cu sfiieli controlate, poartă asupra-și, în căutarea unui editor, povară de hronic, prinos poetic nou. Titlul culegerii de debut amintite, așadar, o predestinare. De astă dată însă emoțiile, ideile, mirări în fața existenței, îmbracă altă haină, după cum altă sursă le decide substanța. Noua culegere de copilări, cum

* Aurel Rău, poet, prozator, traducător și eseist. Email: rauarela@yahoo.com

¹ Din prefața la traducere (I.C.), *Arhiva Someșană*, studii și comunicări, 1972.

ar zice Argezei, e în idiom macedonesc, pentru că autorul lor – elev, înainte de a veni în România, la gimnaziul din Grebena – se naște în satul Xirolivad din Pind, în mediu de păstori vlahi, *aclò* nu de azi de *aieri* și unde *aroș* soarele *arâde* cutezanței, într-o familie de *armâni*; care aveau o vatră de vărat (în cazul cutovenilor am numit-o) și una de iernat (în același caz, orașul Veria).

Poeziile peste 50 au fost scrise de-a dreptul în dialect, pentru că în mare măsură sunt evocări ale locurilor și mirajelor „*de-a acasă*”, nostalgii și întoarceri de o evlavie sporită față de o limbă niciodată uitată, doar potențându-și resursele printr-o prea îndelungată reprimare în adâncimi de suflet, cu vechimea ei fragmentară și clipirile ei mai limpezi spre sub-straturi etnice, sunt istorie și geografie suddunăreană, *mușăteți* de transhumanță și statornicie peste care „*anghिली cîntă tu-aeră*”². De aceea, programatic va fi încercată o mare varietate prozodică, cu întrebare și cu bucuria de a vedea că da, pot fi aclimatizate, într-un melos al tradiției, poezia de notație, de sugestie, de meditație, versul liber, dispunerea egală ori arbitrară în strofe, fulgerarea unei metafore numai de dragul unei caligrafii pe cer, un eros mai direct chiar dacă transfigurat.

Ca și în alte semne ale unei *ahitări* duminirii, a avut în vedere un public. Apropiat sau depărtat, dedus de sub un os al tâmplei. Din acest raport rezultând o axă a structurilor, un drum al tatonărilor, ca printr-un ținut de ipoteze și *fișturi*. Un cititor care este, dar și va să vină, căruia îi livrezi dar îi și îngropi monezi cu o efegie în cumpănă. Pariul a fost prins odată la începutul de veac, în prelungirea demersului trubaduresc Constantin Belimace, din ani eminescieni, de către o întreagă pleiadă de dedublați sau monogloți condeieri (un Gh. Murnu, un Marcu Beza, un N. Batzania, un Ion Foti, prestigii românești; un Zicu Araia, un Nuși Tulliu, un N. Velo ș.a, facile la răscuri de imperii sau împătimate împământeniri); și reluat în sfârșitul de veac. Pronunțări, dacă până acum parțial exprimate (culegeri personale, antologii colective, bărbați și femei, tineri și bătrâni, creație cultă și folclor), în curs, cu o „*pira*

² *îngerii cîntă prin aer*, expresie din Glosarul lui T. Papahagi la *Antologie românească*, 1922.

foculu” prin nimic scăzută. Se plăsmuiește pe un fond lingvistic arhaic, într-un lexic mai sumar, lipsindu-i cu precădere cuvintele abstracte, noțiunile progresului tehnic, majoritatea împrumutate din greacă, din albaneză, din bulgară, din sârbă, din turcă, neologisme, apt să se deschidă manifestărilor fundamentale ale omului și întrucâteva rezistent la răsuciri bruște și fluente, la eufemism și nuanțe. Timpi vor spune dacă se revigorează sau se inventează, dacă utopia sau mucenicia s-a rostit, cărăvănind peste Balcani de voință o patrie din spirit. Oricum, *zboarile*³ nu prisosesc laudei.

Aventura se înscrie, științific – mai trebuie precizat? – într-un curent foarte viu, de izbânzi și scontări, la porți ale etimologiei, mult scump „*limbii-mame*”. Pe firul tors între văi carpatice și din caiere tracic și latin, și pe cel tors între văi dinarice, ca între păduri din Alpi sub castele de gheață, al romanșei, la alte și alte *dzent*⁴ sau fântâni umbli, umblând. Cauză nu doar „*a tută soia*”⁵ dintr-un vast perimetru european; părticică importantă din mai largul cunoașterii întregului epos al misterului și divinului limbilor. Nimic gratuit sau în sine.

Câtimile, apoi, după har, și dar. Atingerile cu zone aburite magic, ascunzând sensuri nu întrutotul deslușite, au investit și încă investesc cu modernitate atâtea teritorii în planul creativității. Pădurile de coniferi din Pind, câmpiile cu sorii portocalilor și rodakinelor dintre Vardar și Strimon, foșnetul de mare dinspre Sărună⁶ – vuietul acesta, mereul căruia medici exacti nu-i vor dibui niciodată un diagnostic precis. „*Armânlu ncălar i vai doarmă, i vai cîntă*”⁷. Dintr-odată, de o viață, cu ochii în acele fervori!

Titlurile înșile o spun, și la Ioan Cutova, *Iubirea, Parabolă sfârșită, Pastel de noapte, Apropieri, Motiv de doină, 8 microelegii...*, doar câteva din multele suspendate ferestre Întru. „*Încet se așează noaptea*

³ cuvintele

⁴ culmi (geană, geni)

⁵ a tot neamul

⁶ denumirea românească a Salonicului.

⁷ „Românul călare, sau doarme sau cântă”, proverb din Antologia T. Papahagi menționată.

din / șoptiri nerostite. / În văzduh se nasc minuni/ prin somnul florilor atârnând / pe umeri de dealuri”, ne pomenim în gâlgâirile sacrului. „...Măhnirea / ochilor umbrește stele / și adie departe mireasma de / fosfor a melancoliei”. Nu-i mai rămâne „corabiei de vise” decât să-și „ia avânt”; „liniștii”, să se aplece „peste sprâncene”. Într-adevăr, „puntea dintre lucruri este mai înaltă”.

Peisajul, concret prin tehnica incizurilor, devine unul interior, difuz, învăluind cu o muzică de violoncel: „*Alergi de ani. Buestru în / trecerea ta tulburată. Vine / un viscol prin / somnul tău*”. Aceleași inflexiuni moderne – ca în română – și în dialect⁸. În aceste progresări imponderabile, sub o foarte fină tușă de acuarelă, amintirea realitate și simbol cutează uneori un contur feminin, din simțuri:

*„și trecerea ta de răcoare
ca o cerboaică la iezor
timpul trece
peste trupul tău ca un
cântec, ca
o voce.”*

Nu este de surprins să-și găsească nestridența, ca un corolar al accesului la treapta familiară a cosmosului, impetuoziități mesianice: „*Numai pentru neamul meu aș vrea să fiu / apă, soare, pisc...*”. Dar, dacă fără garda semitonurilor alura e aproape patetică, descoperită,

⁸ De deplin îndreptățită așadar, îngrijorarea inversă pe care o deprind dintr-o scrisoare pe care fostul student al lui Tache Papahagi la disciplina „Limba română și dialectele ei” mi-o trimite: „este dificilă descifrarea sensurilor unei poezii aromâne transpuse în limba literară *ad litteram*. Și aceasta din mai multe motive. Voi insista asupra unuia. Îmbogățirea semantică a unor cuvinte la aromâni s-a făcut în spațiul lor de viață arhaică, pastorală, ceea ce a dat cuvintelor sensuri foarte specifice acestei vieți, și deci practic intraductibile; ex. cuvântul „amîridzu”. Foarte sugestiv de fapt s-ar putea traduce prin „a lăsa oile să se odihnească la umbră în vremea amiezii când căldura este mare; în acest răgaz păstorii «hizumirescu», adică se odihnesc și ei sau își petrec într-un mod neproductiv „E nu puțină speranță în temeritatea autorului de a-l înhăma metaforic în frumoasa cantilenă *Încă nu ai început*: „Înainte dactă te închizi / Peste zile-mi faci popas”; „Dinînti ma ti' ncl'idz / Pristi dzili ni-amiridz” (subl. n.).

adâncirea în distanța care mitizează încarcă superior cu semnificații gravitatea discursului. „Rouă”, ascuți „strălucind de neviață. / Șesul înalt din / Xirolivad și / tu păzitorul de vorbe / Zaratuștra, Zoroastru / îmi scrii cu alfa, cu / omega / parabola sărmanului / sfârșitului meu paradis”. Ca să pui piciorul în acest loc filtrat prin dor, lași un bulevard Anixios, te-ai smuls dintre numeroase mici biserici bizantine fără cupolă, truc prin care creștinul îl păcălea pe turc, la fel dintre blocurile moderne într-un adevărat iureș al construcțiilor și, după o răscruce, urcând serpentine, respiri prospețime de stei și crengișuri. Satul din apropierea Veriei a fost ars din temelii în război cu nemții, dar de vreo zece ani încoace renaște treptat ca stațiune estivală, specie de reazem principiului *deal-vale*. Casele se înrădăcinează pe aceeași spinare de piatră, nordică, în perimetrul fostelor gospodării ale părinților, de la provizorii minuscule cuburi la ambițioase vile cu terase lungi, cu dantelării de flori în față, cu etaje și verande. De acolo, la o cafea, vezi cealaltă spinare seacă, dinspre Cojani și Vlaho-Livadi. Între ele, șesul și *bara*, ochiul de apă la care s-a făcut referință, unde coboară la adăpat tălăni și se adună fetele dintr-un cântec popular cunoscut spre a se despărți de flăcăii care pleacă în bejenie sau la oștire; binișor mai în dreapta ajungi la *chini*⁹. Un rai al picnicurilor azi, cu lucioase preșuri de cetină forfecate de poteci, e aici împletitura bogată de înalți și rămuroși *lefkoni*¹⁰, peste care se abat păsări mari. Iar, mai sus, sub nori, prin azur, „are-un munti-analt”¹¹, spun parcă aleanuri și cenuși, într-un alt cântec, despre noră și o soacră, „ș’nu ma poți ca s’treți”. O să mă fac pasăre în vânt, pește în apă, e răspunsul fetei – „ș’io la voi va ghin”, prinzi din derularea unei casete „*Laograf. Sillagos. Vlahon Verias*”, pusă recent în comerțul obișnuit, și cu interpretări corale legănate, cu acompaniament de clarinet, violnă, buciurn și tamburin.

(Din revista *Steaua*, nr. 6, 1984)

⁹ pini

¹⁰ pini, în grecește

¹¹ este un munte înalt

Din tainele textelor ascunse prin sertare.

Ioan Cutova și disidența interioară

MIRCEA GELU BUTA *

Apropierea de un poet, cum este Ioan Cutova, în vremurile noastre, constituie un caz complex și destul de greu de descifrat, având în vedere lipsa evidentă a unei documentații scrise și neajunsurile pe care le prezintă orice transmitere orală a unor fapte, transmitere care trece prin filiera sensibilității și mai ales a subiectivității celui care le relatează. Ce putem afirma la ora actuală este faptul că Ioan Cutova este un poet de origine aromână, născut în Grecia, care a debutat în 1945 și a încetat cariera sa poetică publică odată cu volumul de debut. El a mai publicat în deceniul nouă traduceri în dialectul aromân ale unor opere literare românești. Alte texte ale aceluiași autor au circulat semi clandestin, în formă de samizdat, cum este și volumul multiplicat de „*Opere alese*” – *Moisiliada* – *Husariada*, cu subtitlul „*tragicomedie eroică*”. Chiar dacă nu toți exegeții sunt de acord cu legătura directă dintre biografia unui autor și opera literară a acestuia, va fi aproape imposibil să deslușim textele semnate de Ioan Cutova, fără să aruncăm o privire nu doar în biografia autorului acestora, ci invocând și perioada de istorie contemporană în care aceste texte au fost scrise, evident ca un reflex al autorului la întâmplările din biografia sa.

Ajuns în România ca cetățean străin, el se născuse în Grecia, unde a absolvit cursurile primare, a continuat studiile liceale la Târgu Mureș și cele universitare la București. Trebuie să spunem de la bun început că autoritățile române nu s-au grăbit să îi adopte și să le recunoască drepturile românilor de la sud de Dunăre, destinul lui Ioan Cutova fiind

* Mircea Gelu Buta, Prof. Univ. Dr. UBB Cluj-Napoca, email: butamircea@yahoo.com

în unele privințe asemănător cu cel al lui Teohar Mihadaș și al altor români de la sud de Dunăre, veniți în România cu sentimentul că vin acasă, dar confrunțați cu autorități care au continuat să îi trateze ca pe niște străini. Fără a intra în prea multe detalii legate de condițiile concret istorice și mai ales politice care au determinat această atitudine a autorităților românești, pe care am considera-o astăzi ingrată, trebuie spus că viața și adaptarea în România acelor vremuri a fraților noștri veniți de la sud de Dunăre a constituit o povară dublă, ei fiind confrunțați nu doar cu schimbările radicale din societatea românească de după cel de al doilea război mondial, schimbări cu care s-a confruntat întreaga societate, la care pentru ei s-a adăugat și atitudinea rezervată și adesea suspicioasă sau chiar ostilă a autorităților românești față de tot ce era străin și deci se sustrăgea într-o oarecare măsură controlului lor.

Teohar Mihadaș a fost mult mai explicit în această privință și a publicat mai multe romane autobiografice, de pildă „Pe Muntele Ebal”, în care a descris destinul celor care veniseră în România cu multe speranțe, îndrăgind în primul rând limba și literatura română, pe care și-au ales-o ca profesie. Doar că în acele vremuri de mari răsturnări, era foarte dificil să fii profesor de limba și literatura română, să îndrăgești profesia, limba în care te-ai născut și literatura ei și să accepți compromisurile impuse, mai ales în primii ani de sovietizare a României după cel de al doilea război mondial. Aceste compromisuri au fost drastice și, cum avea să spună mai târziu Nicolae Steinhardt, erau, din păcate, compromisuri compromițătoare. Este foarte greu pentru un profesor de limba și literatura română, cu conștiința intactă, să afle peste noapte că o serie de nume importante din istoria acestei literaturi au trebuit să dispară din manuale, pentru că nu corespundeau noilor cerințe, respectiv ideologizării învățământului în spiritul Partidului Muncitoresc Român, devenit ulterior Partidul Comunist Român. Opera altor scriitori era ciuntită sau prezentată tendențios în lecții care erau mai puțin de literatură și mai mult de ideologizare forțată.

Ioan Cutova se găsește în acel moment la o răscruce care putem să bănuim că l-a apropiat de abis. În împrejurări încă neelucidate, ajunge

primar în orașul Năsăud, tocmai în anul 1948, când multe din întâmplările care aveau să schimbe viața intelectualilor români erau la ordinea zilei. Nu cunoaștem măsura în care Ioan Cutova s-a implicat direct în politica acelor ani, știm doar că după scurt timp se retrage din funcția politică pe care a deținut-o și revine la catedră în diferite școli din județul Bistrița- Năsăud, încheindu-și cariera ca profesor apreciat de limba și literatura română. Își limitează activitatea publică la catedră și nu publică decât puține traduceri în dialectul aromân, dintre care cea mai cunoscută este traducerea *Luceafărului*, de Mihai Eminescu. Aflăm însă, din documentele care au rămas de la Ioan Cutova, că el nu a încetat cu totul preocupările literare, dar s-a rezumat la un cerc restrâns de prieteni, printre care circulau scrieri ale sale, multiplicare cu tehnica vremii.

Din perspectiva exigențelor cititorului de astăzi, genul abordat de Ioan Cutova – epopeea – nu este tocmai o alegere fericită. Pentru un cititor confruntat în fiecare zi cu o supra aglomerare de informații, inclusiv de texte literare, poezie sau proză, este mai greu de conceput să zăbovească asupra lecturii unor texte poetice extinse și în bună măsură criptice. Pentru că, fără îndoială, epopeea, care este în același timp eroică și comică, o intenționată contradicție în termeni, face referire la persoane și evenimente locale, care nu sunt cunoscute cititorului ne-familiarizat cu societatea din Năsăud a acelor ani. Este în această privință un fel de „*istorie ieroglifică*” a Năsăudului, mai exact a unei grupări de intelectuali legați de arhivele grănicerești, ale cărei subtilități nu pot fi cunoscute decât de membrii acelei comunități, de martorii oculari care au asistat la acele evenimente, de cei cărora autorul le-a atribuit un rol în epopeea sa.

Este vorba așadar de un text ermetic, pe care cititorul din afara grupului nu îl poate percepe decât în plan general, fără pretenția de a interpreta detaliile. În consecință, o bună parte din farmecul versurilor, adesea inspirate, ale lui Ioan Cutova, se pierde din cauza acestui caracter ermetic. Asta nu înseamnă că valoarea textelor cuprinse în volumul de opere alese nu trece dincolo de anecdotic. Trebuie să avem în vedere

în primul rând atitudinea ambiguă a autorului față de regimul impus de ocupația sovietică. Unii comentatori s-au grăbit să îl acuze de colaborare cu regimul, mergând cu exagerarea până acolo încât să-i atribuie instalarea stalinismului la Năsăud, un nonsens, deoarece în perioada despre care vorbim stalinismul s-a instalat în întreaga țară, cu sau fără voia, colaborarea și zelul unor indivizi izolați. Pentru a rămâne onești față de istorie, dar și față de autor, trebuie să menționăm aici că lipsesc orice dovezi materiale ale idealului cu care Ioan Cutova și-ar fi îndeplinit scurta misiune politică, pe care a avut-o în orașul Năsăud. Mai este semnificativ și faptul că a părăsit de bunăvoie această funcție și nu sunt cunoscute alte încercări ale lui Cutova de a accede la vreo altă funcție politică. A preferat viața de dascăl și nu a mai publicat, din motive pe care nu le cunoaștem, dar este evident că, dacă ar fi dorit acest lucru și dacă ar fi pliat pe cerințele ideologice ale acelor vremuri, Ioan Cutova putea ajunge lesne în manualele școlare, ca autor important al realismului socialist. Nu înșirăm aici lista scriitorilor care au încheiat acest compromis cu autoritățile, ne mulțumim să remarcăm faptul că Ioan Cutova nu s-a aflat printre ei.

Din aceste date biografice, precum și din faptul că autorul nu a încercat să publice aceste texte altfel decât multiplicat într-un tiraj restrâns, rezultă o cheie de lectură care face textul accesibil cititorului, chiar dacă acesta nu este la curent cu amănuntele anecdotice, la care fără îndoială autorul face referință. Pornind de la contradicția de termeni din subtitlu, între termenii de heroic și comic, textul dobândește note parodice, cu trimitere clară la limbajul oficial al vremurilor, în care eroismul clasei muncitoare, și mai ales al conducătorilor ei, era în permanență exagerat până la paroxism, dublat de evidenta ironie a autorului, atunci când acesta coboară de la modelele oficiale ale timpului la concetățenii săi din orașelul de provincie transilvan. Este știut că orgoliul constituie o trăsătură comună a caracterului uman și este cu atât mai mare cu cât este mai mică însemnătatea personajului purtător al acestei însușiri. De aici poate fi explicată opțiunea autorului pentru epopee, un gen literar care evident că nu mai era practicat în vremea când

au fost scrise acele rânduri. Excepție face epopeea închinată Hiroshimei, a lui Eugen Jebeleanu, care însă este scrisă și se citește în cu totul alt registru.

Aplicarea stilului eroic la unele personaje din peisajul local, cărora evident în acel moment le lipsea cu desăvârșire acest statut, constituie abordarea parodică de către autor a unor fapte și realități locale care rar depășesc limitele banalului. Tonul versurilor este oscilant între hiperbolă și ironie, putem afirma că aceste rânduri au fost scrise cu un ochi care râde și cu unul care plânge. În ironia autorului există și multă durere ascunsă, care, având în vedere rigorile cenzurii și dimensiunile delațiunii lor din anii în care au fost scrise, aceste texte trebuiau să rămână ascunse pentru siguranța și libertatea autorului lor.

Chiar autorul avea să mărturisească: *„Contradicția dintre severitatea cu care eroii vor să își îmbrace existența și goliciunea sufletească care îi caracterizează în adâncime duce la situații de un comic irezistibil, dar repercusiunea socială și politică a acestei situații, tentativa de permanentizare și generalizare imprimă poemului nota lui de tragicism”*. Este evident, la o lectură mai atentă, că autorul nu avea în vedere grupul de concitadini din care făcea parte și nu și-a propus o frescă morală a societății locale în care trăia. Miza autorului nu este de găsit în planul local. Tocmai această mărturisire, din prefața pe care o scrie chiar el, indică un subtext ascuns el scrierilor multiplicat cu mijloacele precare din acea vreme. Departate de a se transforma într-un judecător aspru și necruțător al puținilor intelectuali care trăiau în același oraș cu el, Cutova încearcă un „Joc secund” al personajelor sale, ce reprezintă în mod caricatural alcătuirea societății de inspirație sovietică. Este știut faptul că, spre deosebire de colegul și prietenul său, Teohar Mhadaș, care a adoptat un curs intransigent și a intrat în coliziune directă cu autoritățile impuse ale vremii, Ioan Cutova s-a ferit să provoace autoritățile și, prin urmare, o satiră adresată mai marilor vremii era de neconceput pentru cineva care nu era dispus să riște libertatea. Iată de ce personajele din scrierile amintite sunt oameni obișnuiți, pot fi recunoscuți lesne printre colegii autorului, reprezentând în mare mediul social pe care

acesta îl frecventa. O lectură atentă a textului relevă însă defecte ale acestor personaje, care nu sunt caracteristice în primul rând pentru ele, și pentru mai marii vremii, așa cum se oglindesc ele în comportamentul subalternilor. Protejându-se deci cu aceeași dibăcie pe care o foloseau autorii de fabule din Antichitate, Ioan Cutova ne prezintă societatea de tip sovietic pentru un cadru mediat, prin gesturile și atitudinile unor oameni obișnuiți, care reflectă presiunea exercitată pe verticală în societate, deformarea individului supus unei ideologizări forțate, cu idei nefirești, potrivnice ființei sale lăuntrice.

Dedublarea era un dat al acelei societăți marcate de dictatură. Cei care au apucat să trăiască și în acele vremuri cunosc expresia „*a vorbit ca la ședință*”. Vorbitorul la ședință nu era o exprimare firească, era repetarea stereotipă a unor fraze adesea absurde, nu semăna deloc cu modul în care același personaj se exprima atunci când știa că nu este supravegheat, când putea vorbi normal. Același lucru se poate afirma despre comportamentul personajelor. Chiar autorul a trecut print-o astfel de experiență, în scurta perioadă în care a deținut o demnitate politică locală. Chiar dacă această perioadă nu este documentată, vorbește de la sine faptul că Ioan Cutova a renunțat repede și din proprie inițiativă la scurta și nesemnificativa sa carieră politică. Putem bănuși că atunci când și-a dat seama ce așteaptă superiorii de la el, a preferat să se retragă, iar renunțarea la publicarea scrierilor sale, timp de aproape trei decenii, face parte din aceeași atitudine de refuz discret al unui compromis care pentru autor nu mai era acceptabil. Acesta este și motivul pentru care el nu se consideră judecătorul celor din preajma sa, alegerea tonului tragi-comic fiind mai degrabă o expresie a compătimirii, autorul știind bine, din propria sa experiență, ce înseamnă un compromis, ce înseamnă să nu poți spune ce gândești, să fii nevoit să vorbești cu cuvintele altora, să susții idei care nu îți aparțin și cu care nu ești de acord.

Pentru cineva care nu a trăit într-o dictatură toate acestea par de neînțeles. Îmi amintesc uimirea celor care au început să viziteze România imediat după 1989 și care întrebau cu oarecare naivitate, din perspectiva

noastră, cum de nu ne-am răzvrătit, în timp ce noi încercam să le explicăm de ce o astfel de răzvrătire nu avea sens, fiindcă nu ar fi reușit niciodată să adune masa critică necesară unei schimbări în societate. Chiar dacă ar fi existat speranța coagulării unei astfel de mase critice, rezultatul ar fi fost imposibil de pus în practică, așa cum au dovedit intervențiile în forță ale armatei sovietice în Germania, Ungaria sau Cehoslovacia. Nu întâmplător, apropiații îl numeau pe intransigentul Teohar Mhadaș „*Haiducul*”. La fel ca puțini patrioți care nu au dezarmat și au încercat o rezistență disperată în munți, Mhadaș a făcut același lucru, nu cu gloanțele și cu glasul, ci cu condeiul, consecința fiind aceeași, adică reprimarea brutală și ezitarea, dacă nu chiar refuzul celor din jur de- a urma exemplul său.

Textele puse în circulație de Ioan Cutova nu constituie o disertație explicită pe această temă, ar fi fost de neimaginat să scrie astfel de rânduri fără să fi avut și el destinul celorlalți oponenți ai regimului. Cu discreție și subtilitate, Cutova încearcă să facă același lucru la modul aluziv, prezentând personajele din preajma sa, ca fiind purtătoare ale multor defecte ale mai marilor regimului, iar acest procedeu este mascat la rândul său de improvizația de epopee când eroică și când comică, încât un cenzor mai puțin atent și evident mai puțin inspirat putea crede, sau la rigoare se putea preface că crede, că autorul lansează doar niște ironii nevinovate la adresa colegilor săi.

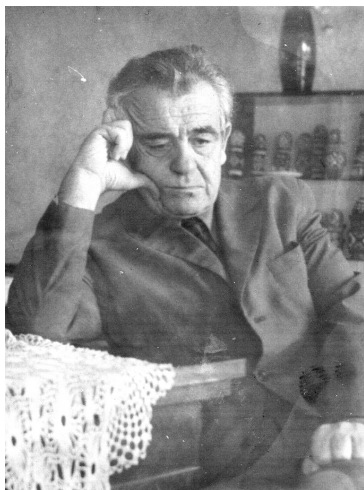
Acest gen de discreție scapă în general cititorului actual, care nu mai este obișnuit cu un context atât de complicat și atât de contondent, cum au fost anii republicii populare, devenită ulterior republică socialistă. Nimeni nu mai este obișnuit astăzi să citească printre rânduri, atât timp cât suntem liberi să exprimăm tot ce credem, dar în anii în care o nevinovată glumă te putea costa libertatea și chiar viața, lucrurile se prezentau cu totul altfel. Remarcabile rămân cuvintele lui Marin Preda, care, întrebat de prieteni de ce nu îi prezintă lui Ceaușescu starea de fapt din România, pe atunci circulând superstiția sau dezinformarea că adevărații vinovați de dezastrul românesc ar fi doar activiștii de rangul doi și trei, numărul 1 fiind creditat cu intenții bune, dar dezinformat,

la solicitarea amicilor săi, Marin Preda a răspuns: „*fiindcă eu nu sunt Tudor Vladimirescu*”. Această conștiință de a nu fi Tudor Vladimirescu nu îl caracteriza doar pe marele romancier, îi caracteriza pe mai toți intelectualii români, printre care și Ioan Cutova.

Toate aceste considerații, ce pot fi lesne interpretate și drept speculații, sunt necesare pentru restabilirea unui adevăr istoric, chiar dacă pentru unii este vorba de un aspect minor și chiar dacă aceste nuanțări nu vor face texte de genul celor supuse analizei să devină mai populare în secolul următor, când lumea are cu totul alte așteptări de la litera scrisă, iar unii îndrăznesc să afirme că nu mai au niciun fel de așteptări.

Pentru a nu încheia în această notă pesimistă, e de dorit ca textele, precum cele supuse analizei în prezentul eseu, să fie privite cu înțelegere, cu puțină gingășie și o ușoară nostalgie, din respect pentru cei care au pătimit mai mult decât au scris.

Imagini

**Ioan Cutova
(1919-1992)**

**Ioan Cutova,
împreună cu soția,
Harieta, Ilva Mare,
Jud. Bistrița-Năsăud**

Avatarurile vieții profesorului-scriitor Teohar Mihadaș, aromân devenit cetățean român în anii comunismului*

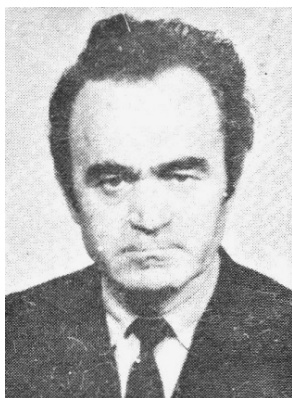
VIOREL RUS**

1. Acasă în Macedonia Grecească (1918–1935)

Teohar Mihadaș s-a născut în 9 noiembrie 1918, din părinți aromâni Dumitru și Vasilena Mihadaș, locuitori în comuna Turia (Vlaho-Krania), județul Koșani (Grecia), oameni săraci, care agoniseau greu pâinea celor patru copii, între care Teohar a fost unicul fecior. După absolvirea școlii primare române din comună, a rămas doi ani acasă muncind alături de tatăl său, care era păstor la oi. A frecventat, apoi, cursurile Liceului Român din Grebena (Grecia), promovând în trei ani patru clase gimnaziale, clasificat primul la sfârșitul fiecărui an școlar. Străduința la învățătură, precum și înclinația sa spre literatură și, în special, spre poezie, au fost remarcate în presa greacă a vremii în mod deosebit cu prilejul serbărilor de absolvire.

* Surse documentare: Declarație autobiografică, Bistrița 13 iulie 1958, la CNSAS, I 0547658, dosar nr. 92886, f. 3–6; Autobiografii, Cluj, 1 oct. 1961 și 6 oct. 1961 la CNSAS, I 0596234 – 001, f. 588–589 și f. 582–584, Fișa personală din Dosarul de cadre, în ibidem, f. 574–581, la CNSAS I 596234 – 3, lucrarea memorialistică dactilografiată a lui Teohar Mihadaș intitulată „Mărturia unui pedepsit”, predată forțat în anul 1975 la securitate, publicată revizuită de autor în anul 1990 cu titlul „Pe Muntele Ebal”, la Ed. Clusium, Cluj-Napoca (Foto supra a fost preluată de pe coperta IV a acestei lucrări) și romanul „*Pinii de pe Golna*”, Ed. Delta Press, Cluj-Napoca, 1993. Fotografia din p.1 a fost preluată de pe coperta IV a acestei lucrări.

** Viorel Rus, profesor. Email: *prof_rus_viorel@yahoo.com*

Teohar Mihadaș
(1918–1996)

2. În România, la Dumbrăveni și București (1935–1946)

În toamna anului 1935, Teohar Mihadaș a venit în România cu pașaport grecesc, pentru continuarea studiilor ca bursier al statului român. A fost repartizat să urmeze cursurile liceale în Ardeal, la Dumbrăveni, pe Târnave, azi județul Sibiu, pe care le-a absolvit în anul 1939. Bacalaureatul l-a promovat la Blaj, în același an, după care a fost admis la Facultatea de Litere și Filosofie din București. Licențiat în anul 1943, a urmat Școala de ofițeri din Bacău și, în toamna anului 1944, a fost combatant pe front până la Gurahonț, pe Crișul Alb, județul Arad.

După revenirea în București, a obținut prin concurs un post de referent de presă la Departamentul Naționalităților din cadrul Consiliului de Miniștri. A refuzat să se înscrie în partidul comunist, în plus, a participat în Piața Palatului din București la manifestația promonarhistă din 8 noiembrie 1945. Ca urmare, a fost disponibilizat (concediat) din serviciu.

3. În Bistrița și Năsăud (1946–1949; 1956–1961) și în detenție la Cluj și Aiud, la canal în coloniile Cernavodă și Peninsula, la Mărgineni și Pitești (1949–1956)

Rămas fără serviciu și mijloace de subzistență, întâmplător, sau poate din motive de destin, Teohar Mihadaș îl reîntâlnește în București pe prietenul său, fost coleg de facultate, Alexandru Husar¹, ajuns profesor în Năsăud, căruia îi descrie situația în care se afla. La îndemnul acestuia, vine în Bistrița și obține o catedră de limba română și latină la Liceul „Alexandru Odobescu”, devenind în scurt timp cunoscut, iubit și respectat de către elevi și locuitorii orașului, pentru modul apolitic de instruire în specialitate și relațiile apropiate, amicale cu elevii.

După doi ani școlari (1945–1946 și 1946–1947) de activitate merituoasă, a fost înlăturat de la catedră din motive politice, în fapt, pentru că a avut manifestări publice anticomuniste și antisovietice.

Din nou fără serviciu, îndârjit în neadaptarea la noile vremuri comuniste ce se impuneau, pe care în străfundurile conștiinței sale nu le accepta, Teohar Mihadaș s-a îndreptat spre Năsăud, unde a obținut un post de profesor, la Liceul „George Coșbuc”. Aparținând fostelor comune grănicerești, liceul avea autonomie, inclusiv în alegerea cadrelor didactice, și, de aceea, a putut fi primit, deși avea un trecut politic necorespunzător cerințelor noilor vremuri comuniste.

Avea să fie profesor în Năsăud doar în anul școlar 1947–1948 pentru că, după trecerea prin lege a tuturor unităților școlare particulare în proprietatea și administrarea statului, din cauza nesupunerii sale politice necondiționate, Teohar Mihadaș a fost destituit din învățământ. Mai mult, s-a transmis pe căi oficiale tuturor școlilor ordin

¹ Alexandru Husar – n. 26 aprilie 1920, Ilva-Mare (BN), d. 17 mai 2009, Iași, a fost profesor la Liceul „George Coșbuc”, arhivist la Arhivele Statului, director al Muzeului Grăniceresc Năsăudean, cadru didactic universitar la Universitatea „Victor Babeș” din Cluj și Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, filosof, estetician și eseist, apud Wikipedia – enciclopedia liberă;

ferm să nu fie primit spre angajare niciunde un asemenea „*element*” periculos².

Iată cum descrie profesorul situația în care ajunsese: „... *Singur, fără nici o sursă de venituri, fără părinți sau frați sau o rudă milostivă la țară, care să-mi trimită câte ceva de ale gurii... dădeam dintr-un colț într-altul, dintr-un hățîș în celălalt, ca fiara gonită din toate părțile. Zoe, alături de mine, ca o flacără luminătoare! O simțeam legată de trupul și destinul meu, ca o spadă de foc. Să fi trăit pe socoteala socrilor mei, oameni răbdurii și neutri ... ca un om de nimica, era o rușine de nesuportat*”³.

I s-a propus de către un prieten al locului să treacă granița în Iugoslavia, dar cum explică el însuși „... *din îndărătnicie, din respect și dragoste pentru Zoe, pentru minunații oameni din țara ei, a Năsăudului, pentru că așa a vrut Destinul, i-am răspuns cu liniște: „Nu. Rămân aici cu gușații tăi*”⁴.

Credem că se cuvine să prezentăm un portret în cuvinte al doamnei Zoe (Zoița pentru colegi și prieteni), tânăra absolventă de liceu, cu care profesorul Mihadaș s-a căsătorit în noiembrie 1946, pe care a iubit-o și ea l-a iubit mult, fiindu-i credincioasă și de ajutor necondiționat în vremurile grele ce au urmat, până când, în anul 1972, moartea i-a despărțit.

Zoița s-a născut în 29 ianuarie 1928, la Zagra, în familia învățătorului Ioan Zinveliu, cu soția Emilia, născută Rus, originară din Mocod. Între timp, familia ei s-a stabilit în Bistrița, astfel că aici a urmat ciclul primar între ani 1934–1938, două clase gimnaziale între anii 1938–1940, patru clase de liceu între anii 1940–1944 la Liceul Maghiar, iar între anii 1944–1946, clasele a XI și a XII de liceu la Liceul de Fete, promovând cu succes și bacalaureatul.

² Amănunte privind atitudinile și manifestările anticomuniste și antisovietice ale lui Teohar Mihadaș la București, în Bistrița și la Năsăud, în lucrările memorialistice ale acestuia „Mărturia unui pedepsit” și „Pe Muntele Ebal”, pp. 9–15.

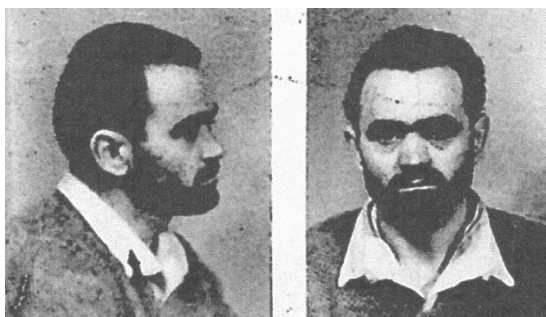
³ Idem, p. 15.

⁴ Ibidem, pp. 15–16.

În anii 1947–1948, a locuit la Năsăud împreună cu soțul, cât timp acesta a fost profesor la Liceul „George Coșbuc”, apoi recepționar și expeditor în Gara Rebrișoara pentru lemnele de foc cumpărate din Rebrișoara, Rebra și Parva, de un trimis al Primăriei Constanța. A revenit acasă la Bistrița în 1949. Când Teohar Mihadaș a fost arestat, a fost arestată și ea câteva zile la securitate sub acuzația că „a răspândit zvonuri împotriva partidului și guvernului și că era șovinistă”.

Din anul 1950, a intrat în serviciu ca funcționară la Întreprinderea Mixtă „I.C. Frimu” din Bistrița, unde a lucrat până la mutarea, în anul 1961, împreună cu familia, la Cluj⁵. În anul 1953, s-a înscris pentru continuarea studiilor la Institutul de Științe Economice „V.I. Lenin” din București, Facultatea de Planificare – curs fără frecvență, trecând examenul de licență în anul 1958⁶.

Profesorul Teohar Mihadaș (foto infra)⁷ fusese arestat în 13 martie 1949, anchetat, deținut la Securitate și în Penitenciarul din Bistrița, în lotul organizației anticomuniste „Liga Națională Creștină (zisă Garda Albă)”, inițiată de locotenentul Leonida Bodiu.

Teohar Mihadaș, 1949

⁵ Informații privind părinții, studiile, atitudinea la serviciu până în anul 1951 și arestarea Zoitei, la CNSAS, I. 596234 – 1, Dosar 953 – P. 43, Serviciul de Securitate a Regiunii Rodna, „Raport de investigații asupra numitei Mihadaș Zoe...”, f. 600–601.

⁶ Ibidem, f. 608–609, vezi scrisoarea adresată în 15.06.1958, profesorului Pintilie îndrumătorul lucrării de licență.

⁷ Fotografiiile lui Mihadaș Teohar, din Fișa Personală întocmită de Serviciul Securității din Bistrița, în anul 1949, la CNSAS, P 0000299 - 002, Dosar 26091 vol. 2, f. 68.

Condamnat, prin sentința nr.1585/10 noiembrie 1949 a Tribunalului Militar Cluj, la 7 ani de închisoare – acuzat de crimă de uneltire contra ordinii sociale, a fost încarcerat la Penitenciarele din Cluj și Aiud, dus la Canal în Coloniile Cernavodă și Peninsula-Valea Neagră, apoi la Penitenciarele Mărgineni/Moreni și Pitești, de unde a fost eliberat doar la 17 februarie 1956, deși fusese grațiat ca cetățean străin prin Decretul nr. 421/1955, art. 4 și 5⁸.

Șapte ani, cât soțul i-a fost închis, doamna Zoe a fost hărțuită și momită de către trimiși ai securității cu fel de fel de propuneri indecente și promisiuni mincinoase, doar-doar se va dezice de soț, dar, deși singură, a avut puterea de să reziste⁹.

La sfârșitul anului 1956, în 31 noiembrie, în familia Teohar și Zoe Mihadaș s-a născut primul fiu, care a primit numele Teohar (în aromână – Darul lui Dumnezeu), ca și tatăl său. Acest eveniment a produs un reviriment în familie și în viața părinților Zoei, în casa cărora aceștia locuiau.

Cât de mult venirea pe lume a lui Teohar junior le-a schimbat în bine viața părinților și bunicilor, deducem dintr-o scrisoare trimisă de Zoe, în anul 1958, surorii ei Mariți (n. 1929), căsătorită cu inginerul Octavian Popus, care locuia în Oradea, unde bunica Emilia și copilul se aflau în vizită: *„Nu au trecut mai mult de 48 de ore și totul s-a schimbat în casa noastră. E pustie, tristă. Totul mort și fără viață. Curtea parcă nu mai are nici pisici și nici rățuște au dispărut cu toatele. Pătucul este gol și noi ne întrebăm din clipă în clipă ce mai face copilul. Cum se simpte, s-a acomodat? Cu ce se joacă?, Mănâncă, doarme?...”*¹⁰.

La 1 octombrie 1957, părea că, pe linie profesională, lui Teohar Mihadaș i se întrezăreau vremuri bune. După un drum la București și audiență la ministrul învățământului, a primit o catedră de limba română aproape completă (13 ore) la Școala Medie Mixtă din Bistrița.

⁸ CNSAS, Document 000299 - 6, Dosar nr. 26091 – 6, f. 232 și f. 246.

⁹ Pentru amănunte vezi, „Mărturia unui pedepsit” și „Pe Muntele Ebal”, pp. 62–64.

¹⁰ CNSAS, I. 596234 – 1, Dosar 953–P–43, f. 610–612.

Totul s-a năruit însă în scurt timp. Asistat de către directorul liceului, Vasile Haja, la o lecție despre Mihai Eminescu, i s-a reproșat că nu a scos în evidență suferințele poetului în timpul regimului burghezomoșieresc, provocate în mod deosebit de către Titu Maiorescu, care a profitat de acesta, dar nu l-a ajutat în nici un fel, astfel că a murit la 39 de ani într-o casă de nebuni. La această observație, Mihadaș a reacționat vehement afirmând că, în realitate, gloria lui Eminescu se datorează lui Maiorescu și nu va falsifica niciodată adevărul.

La începutul lunii decembrie 1957, a fost asistat de directoarea adjunctă a liceului, Văleanu, la o lecție despre poetul maghiar, Ady Endre. Profesorul a vorbit frumos despre poet, comparându-l, ca stil poetic, cu Baudelaire – poet francez, și cu poetul maghiar, Petőfi Sándor, dar i s-a reproșat că a lipsit în lecție orientarea politică marxist-leninistă în baza căreia trebuie făcută analiza literară și educația elevilor.

În plus, Dărăban Ilie – primul-secretar al Comitetului Raional P.M.R. Bistrița a primit, prin poștă, o scrisoare anonimă din partea unei persoane care se dădea drept părinte al unui elev.

În scrisoare, profesorul era numit un „bandit”, care a făcut 7 ani de închisoare și tot nu s-a îndreptat, era acuzat că lansa zvonuri și îndemna populația să nu se înscrie în colectiv și întovărășire, și, pentru că era în pericol să fie îndepărtat de la catedră, ar fi îndemnat elevii să semneze un memoriu, scris de el, în care se cerea să le fie menținut ca profesor. Ca urmare, în ziua de 7 decembrie 1957, Teohar Mihadaș a primit de la Secția de Învățământ Raională înștiințare scrisă prin care era anunțat că, începând din data de 9 decembrie, a fost destituit din învățământ¹¹.

Desigur, destituirea s-a făcut și în baza notelor informative din dosarul de urmărire individuală a profesorului, cu indicativul „*Nedelcu Luca*”, nr. 953-P-43, deschis în baza ordinului nr. 70 al M.A.I., la 26 noiembrie 1957, în care agenții bistrițeni ai securității din liceu și din oraș, „*Petrean Ioan*” – profesor, coleg de catedră, și „*Vasilescu Ion*” – vecin, fost șef de brigadă la Canal, „*Drăgan*”, „*Tomoceanu Gh.*” și

¹¹ Idem, f. 156–162.

„Coșbuc” s-au străduit să demonstreze „activitatea dușmănoasă desfășurată de acesta împotriva regimului democrat-popular din R.P.R.”¹²

Rămas fără serviciu, dorind să reclame nedreptatea înlăturării lui de la catedră și să i se facă dreptate, profesorul Mihadaș a plecat la București în audiență la ministrul învățământului, Athanasie Joja, cu care se cunoștea. Ministrul nici nu a vrut să stea de vorbă cu el, comunicându-i prin secretară să se întoarcă la Bistrița și să stea de vorbă cu organele de partid locale¹³.

Era evident că nu avea șanse de succes la secția de învățământ și la comitetul raional de partid, unde se cunoștea că nu acceptase să se supună comenzilor comuniștilor ajunși la putere.

Rămas acasă, fără serviciu, profesorul Teohar Mihadaș a devenit bonă la copil, întreținut de soție și tolerat de socri. Și-a găsit cu greu serviciu după luni de rugăminți, stăruințe și umilințe la Întreprinderea „Fruct-Export”, Cluj, secția Bistrița, ca muncitor zilier-sezonier la secția confecționat lădițe și butoaie pentru fructe, unde avea să lucreze temporar și sezonier între anii 1958–1960.

În situația disperată în care se afla – după cum se confesa unui cunoscut despre care nu știa că este agent informator al securității – profesorul avea o singură mângâiere, aceea că putea să-și dedice întreaga energie și timpul liber scrisului¹⁴. Scrisese multe poezii pe care nu reușise să le publice. A debutat cu o poezie în anul 1938, în revista „Univers Literar”, după care, în anii de început ai regimului comunist, a fost interzis la publicare, din motive politice. Avea să poată publica poezii în revistele literare din Cluj, după anul 1964, iar volume de poezii doar începând cu anul 1965¹⁵.

¹² Ibidem, Dosarul 953–P–43, 650 file, cu declarații, planuri de acțiune, fișe personale și note informative ale agenților securității, referitoare la viața și activitatea profesorului Teohar Mihadaș în Bistrița (1957–1960) și Cluj (1960–1965).

¹³ Ibidem, f. 170–173.

¹⁴ Idem.

¹⁵ O prezentare succintă a vieții și activității literare a poetului și prozatorului Teohar Mihadaș la Dinu Flămând, în „Dicționarul scriitorilor români”, vezi Ion Brad „Un aromân fără pereche”, în „Aicea printre ardeleni”, Ed. Casa cărții de știință, Cluj-Napoca, 2007, pp. 476–480.

La începutul anului 1958, profesorul Mihadaș a hotărât să se repatrieze împreună cu familia în Grecia. Redăm motivele și demersurile făcute, așa cum reies din Declarația Autobiografică a acestuia, datată 10 iulie 1958:

„Sunt doi ani și jumătate de când am fost pus oarecum în libertate și nu pot să ocup un serviciu undeva.

Am cerut Ambasadei clarificarea situației mele față de legile în vigoare ale statului grec și... mi s-a recunoscut mie și fiului meu cetățenia greacă.

Am înaintat cerere de repatriere către guvernul Majestății Sale și am cerut totodată autorităților din R.P.R. viza de ieșire din țară. Aștept un răspuns favorabil, cu speranța că voi putea asigura în felul acesta existența familiei mele și că voi putea ajuta pe tatăl meu care se află în Grecia, bătrân și neputincios”¹⁶.

Din dosarul de urmărire individuală, deschis în noiembrie 1957, la care ne-am referit mai înainte, aflăm demersurile făcute de profesor (indicativ în dosar „Nedelcu Luca”) și soția Zoia, între anii 1958–1961, pentru a primi avizele și aprobările necesare.

În martie 1958, Teohar Mihadaș a mers la București, a obținut cu mare greutate audiență la ambasadorul grec, căruia i-a explicat de ce nu a cerut mai devreme repatrierea. Ambasadorul l-a pus să facă o cerere pe care a aprobat-o imediat, spunându-i că din aceea clipă trebuie doar să-și schimbe buletinul și în 2–3 luni vor fi gata toate formele de plecare¹⁷.

Ce ușor părea că se va rezolva totul! Dar, într-o adresă, datată 4 martie 1958, a securității din Cluj către securitatea din Bistrița, se nota că Diamandopulos N., secretarul ambasadei, îi spusese unui agent secret al securității din ambasadă că Mihadaș, fiind o persoană suspectă, ministerul de externe nu îi va permite intrarea în Grecia.

¹⁶ Teohar Mihadaș, Declarație autobiografică, Bistrița 13 iulie 1958, CNSAS, I 0547658, Dosar nr. 92886, f. 3–6.

¹⁷ CNSAS, I. 596234 – I, Dosar 953–P–43, f. 172.

În lunile următoare ale anului 1958, nicio veste de la ambasadă. Avea să se afle mai târziu că, pentru a i se putea elibera pașaport de plecare, avizul Ministerului de Externe de la Atena era condiționat de o adeverință de stare civilă, cum că era născut în Grecia, și o declarație a rudelor apropiate ale acestuia, cum că doresc să-l primească acasă și să-l ajute material, în caz de nevoie.

În septembrie 1958, securitatea din București semnala securității din Cluj că Zoie Mihadaș, însoțită de un avocat, a vizitat Ambasada Greacă în ziua de 6 iulie timp de 65 de minute (foto infra), după care a mers la Institutul de Științe Economice și Planificare, de unde a ridicat niște cărți de la bibliotecă¹⁸. Desigur, depusese la ambasadă documente necesare emigrării, iar de la facultate împrumutase cărți pentru lucrarea de licență.

**Zoie Mihadaș, împreună cu avocatul familiei,
în fața Ambasadei Greciei București, 1958**

La începutul anului 1959, profesorul a aflat că din Grecia nu se primise la ambasadă nici răspuns pozitiv, nici negativ, la solicitarea de aviz pentru eliberarea pașaportului de repatriere. Ambasada înaintase o nouă adresă ministerului de externe cu nr. 2573/19 ianuarie 1959.

¹⁸ CNSAS, I. 0547658, Dosar nr. 92886, f. 22–24.

În disperare de cauză, i-a trimis în 27 februarie 1959 o scrisoare cumnatului său, Platicas Platinaiotis din Levadias – Grecia, în care îl ruga să meargă la ministerul din Atena să întrebe dacă adresa Ambasadei de la București a sosit și când i se va trimite răspuns favorabil.

Scrisoarea se încheia patetic astfel: „*acest lucru vă rog mult să-l faceți numai dacă mă iubiți... toată rezolvarea se dă acolo... oamenii la nevoie se cunosc... cumnatul tău Teohari Mihadaș*”. O scrisoare asemănătoare trimisese și tatălui său¹⁹.

Nimic nu se rezolvase atât în problema aprobării din Grecia privind repatrierea, cât și a vizei de ieșire din România, până la începutul lunii noiembrie 1959, când profesorul se hotărăște să plece din nou la București.

Merge întâi la Cluj, unde se întâlnește cu foști elevi ai săi din Bistrița, redactori la revista „*Tribuna*”, apoi este semnalat și fotografiat în 3 noiembrie de un agent al securității, precizându-se că posedă carnetul de cetățean străin A. nr. 009330 și a vizitat Ambasada Greciei între orele 11,50–12,20 (foto infra)²⁰.

Teohar Mihadaș, în vizită la Rev. „*Tribuna*” Cluj, 1959

¹⁹ Ibidem, f. 7–8.

²⁰ Ibidem, f. 11.

La sfârșitul lunii decembrie 1959, Teohar Mihadaș a făcut o vizită la revista „*Tribuna*” din Cluj, unde s-a întâlnit cu Ioan Oarcăsu – redactor șef adjunct²¹, pe numele căruia publicase în revistă traduceri din Tagore, cu Nicolae Mărgescu – redactor, cu foștii săi elevi din vremea profesoratului la Bistrița – Domițian Cesăreanu, Valeriu Varvari, Vasile Rahoveanu și Aurel Rău – redactor șef la revista „*Steaua*”²², care inițiasă demersuri pentru reabilitarea profesorului, prezentând condamnarea acestuia în anul 1949 ca eroare judiciară²³.

Întrând în anul 1960, după doi ani de tergiversări din partea Ministerului de Externe Grec, Teohar Mihadaș începuse să piardă nădejdea că repatrierea lui, a Zoiei și a fiului lor Teohar, se va putea împlini. Gândea că avizul necesar nu venise pentru că în Grecia nu se uitaseră manifestările lui socialiste de stânga din tinerețe și se aflase despre atitudinile lui de nesupunere civică în fața autorităților din România. Hotărâse să nu mai facă demersuri la ambasadă și la autoritățile comuniste din țară pentru obținerea pașaportului și a vizei de ieșire din țară.

Apăruse în familie și o situație nouă. Zoia era însărcinată, se aștepta venirea pe lume a unui nou copil. În 2 mai 1960 s-a născut al doilea fiu al familiei, care a primit numele aromân Dasiu – drăguț, tradus în limba română.

Pașaportul de plecare a sosit în Bistrița la începutul lunii noiembrie 1960, însă cu aprobare de plecare din țară numai pentru profesor, nu și pentru familie²⁴.

Într-o discuție cu un cunoscut de încredere, dar informator al securității, Teohar Mihadaș a vorbit despre autoritățile grecești în termeni

²¹ Ion Oarcăsu, n. 22 iunie 1925 în Josenii Bârgăului (BN), d. 9 martie 2000 – Cluj-Napoca, critic literar, eseist, poet, redactor la revista „*Tribuna*” între anii 1957–1988, președinte de onoare al Cenaclului literar „George Coșbuc” din Bistrița, membru al Uniunii Scriitorilor din România, apud Wikipedia – enciclopedia liberă.

²² Aurel Rău, n. 9 noiembrie 1930 în Josenii Bârgăului (BN), poet, prozator, traducător și eseist, redactor șef al revistei „*Steaua*” din 1959, considerat de Gheorghe Grigurcu în 2009 „cel mai reprezentativ poet al grupării *Steaua*” și „cel mai mare poet în viață al Transilvaniei”, apud Wikipedia – enciclopedia liberă.

²³ CNSAS, I. 596234 – 1, Dosar 953 – P. 43, f. 236.

²⁴ Idem, f. 264.

duri, determinat de refuzul acestora de a aproba plecarea familiei sale împreună cu el în Grecia, astfel: „...*Grecii mi-au făcut bucata, nu-s deloc umani, de a dreptul mârșavi. Pe rudeniile mele de acolo i-au tăiat bucăți partizanii pe tema românismului. Iar pe mine mă resping, cred, pe aceeași temă, și mai cred că în tinerețe am fluturat flamura socialismului... Ai mei au făcut memorii și la rege acolo, dar fără rezultat. Am spus... că nu rămân la ei, că intenționez să plec în apus, nici asta nu a mers... Mi-au spus că nu sunt grec sunt român și că... mă vor expulza... Familie am, doi copii, fără ei nu plec și încurcătura-i mare*²⁵.

4. În Cluj-Napoca (1961–1989)

În prima parte a anului 1961, hotărârea familiei Mihadaș de a rămâne în țară era luată. Profesorul afirmase într-o împrejurare cunoscută securității că a fost chemat la Cluj și i s-a propus să renunțe la cetățenia greacă și să devină cetățean român. Era convins că la Cluj va putea să-și valorifice mai bine cunoștințele și talentul literar, soția va dobândi un serviciu mai bun, iar copiii vor avea mai multe șanse în viitor.

În 27 și 28 februarie 1961, profesorul era la Cluj, la redacția revistei „*Tribuna*”, unde publicase anterior traduceri din Fr. Schiller, sub pseudonimul Doru Rodan, cu ajutorul lui Ioan Oarcăsu și Ion Lungu – pe atunci secretar tehnic al revistei. În discuțiile particulare din acele zile cu cei doi și fostul său elev Domițian Cesăreanu – atunci secretar literar al Teatrului din Cluj, repetate în 22 martie 1961, profesorul le-a anunțat acestora intenția de a-și cumpăra o casă, pentru a se muta cu familia în Cluj²⁶.

La începutul lunii iunie, prin decretul nr.148/6.06.1961, Teohar Mihadaș dobândise cetățenia R.P.R, casa era cumpărată pe strada Babeuf, la nr. 19, cu bani proveniți din vânzarea casei din Bistrița, moștenită

²⁵ Ibidem, f. 266.

²⁶ Ibidem, f. 271 și 273.

de Zoia, și se mutase oficial în Cluj. Rezolvase și problema buletinului de Cluj, angajându-se muncitor necalificat la Cooperativa „*Flacăra*”, cu ajutorul fostului său elev din Bistrița, inginerul Sabin Sas, de la comisia economică a regionalei de partid²⁷.

Munca la cooperativă era grea. Făcuse bășici la degete călcând haine, pe care le arăta în 3 august 1961 redactorilor de la revista „*Tribuna*”, menționând că a scris și trimis memorii la secția de învățământ regională, la sfatul popular orășenesc și la regionala de partid, pentru a fi numit pe un post de profesor sau pedagog în noul an școlar sau în orice alt serviciu mai apropiat nivelului pregătirii sale profesionale²⁸.

De la secția de învățământ, Teohar Mihadaș a primit răspunsul cu nr. 54362/30 septembrie 1961, că nu este posibilă reîncadrarea lui în învățământ, din cauza lipsei de catedre libere în specialitate (sic).

Din lipsă de alternative, a fost nevoit să accepte repartitia de la Direcția forțelor de muncă, începând cu 1 octombrie, pe un post de achizitor materiale la Școala Profesională de Ucenici Construcții Utilaje Căi Ferate din Cluj²⁹.

Pentru a putea ocupa acest post „*apropiat nivelului pregătirii sale profesionale*” (sic), a trebuit efectuată o vizită medicală și completată, sub semnătură proprie, două documente cu rubricatură dată: o fișă personală și o autobiografie, care se încheiau cu nominalizarea persoanelor care pot da referințe despre el. A fost nevoie, de asemenea, să scrie o cerere de încadrare adresată directorului școlii, care se termina cu formula stereotipă a vremii, „*Luptăm pentru pace!*”³⁰.

În fișă și autobiografie profesorul a omis să scrie că a fost condamnat din motive politice. A fost motivul oficial pentru care, la începutul lunii aprilie 1962, a fost concediat.

Directorul l-a chemat la el și i-a comunicat că, deoarece nu a declarat că a fost condamnat, primește preaviz. A urmat un schimb violent de

²⁷ Ibidem, f. 294.

²⁸ Ibidem, f. 306.

²⁹ Ibidem, f. 585.

³⁰ Ibidem, f. 574, 587, 588.

cuvinte cu directorul și afirmația profesorului că „*regimul (comunist n.n.) nu te omoară direct, îți taie orice creangă de sub picioare, lăsând să te distrugi. Nu este presă, ci posibilitatea să scrii câte memorii vrei, dar acestea sunt apă de ploaie*”³¹.

Desigur, concedierea venise în principal ca urmare a unor discuții anti-regim, purtate de Mihadaș cu unii angajați, ajunse la securitate prin notele informative ale celor doi informatori din școală, „Boroș” și „Lazăr”, și de acolo la partid și secția de învățământ, care au decis măsura disciplinară aplicată³².

După stabilirea profesorului-scriitor Teohar Mihadaș la Cluj, în primele luni, în afară de publicarea câtorva poezii sub pseudonim, în ceea ce privește implicarea acestuia în mișcarea literară a orașului nu se petrecuse nimic deosebit. Totuși, vigilentă, securitatea din Cluj pusese pe urmele lui patru informatori specializați din domeniu, cu numele de cod „Stănescu”, „Grigoraș”, „Neagoe” și „Axinteanu”.

Repede s-a inventat ceea ce a scris agentul „Stănescu” într-o notă informativă, datată 4 octombrie 1961, că Teohar Mihadaș devenise „*mentor cultural și ideologic în jurul căruia se regrupau elementele reacționare*”, și prin Rău, Oarcăsu și Cesăreanu era la curent, ca un adevărat șef de școală, cu tot ce se petrecea în mișcarea literară din Cluj.

În baza informațiilor lui „Stănescu”, șefii Biroulului nr. 7, al Secției a III-a a Securității, enumerau într-o notă proprie cum erau cunoscute „*elementele reacționare*” din literatură, regrupate în jurul lui Mihadaș, în Cluj:

- Ion Oarcăș – semnalat cu atitudini negative față de realismul socialist și sprijin dat unor elemente suspecte;
- Aurel Rău – favorizează elemente dușmănoase,
- Domițian Cesăreanu – fiu de chiabur, cu relații suspecte;
- D. Mușat (Ion Dimoftache) – social-democrat de dreapta;
- Doina Coman (Ana Blandiana) – fiică de legionar;

³¹ Ibidem, f. 378.

³² Ibidem, f.341–342, 349, 351 și 371.

- Sorin Titel – exclus din U.T.M., cu poziție dușmănoasă față de contra-revoluția din 1956 din Ungaria;
- Nicolae Mărgeanu – urmărit prin acțiune de M.A.I. – Direcția a III-a;
- I. Axente – nu este cunoscut;
- Dumitru Mircea – membru de partid (recent primit) are frate legionar fugit în Spania, iar tatăl lui a fost șef de sector legionar³³.

Ideea Biroului 7, din Secția a III-a a Securității clujene, privind re-grouparea elementelor reacționare din literatura și presa locală în jurul lui Teohar Mihadaș, a fost raportată superiorilor din București. Ca urmare, în ziua de 3 aprilie 1962, a sosit la Cluj agentul informator „*Filipescu*”, trimis în secret din capitală („*marșrutizat*”, în limbaj securist), cu misiunea să afle și să raporteze dacă Mihadaș desfășoară în comunitatea scriitorilor și ziariștilor activitate reacționară organizată.

În gară, ciudată coincidență, informatorul l-a întâlnit pe Teohar Mihadaș, cu care se cunoștea de mult timp, precum și pe doamna Zoe și copiii familiei, care urmau să plece cu trenul la București. Tare bucuros s-a prefăcut omul Securității de revedere, spunând că îi știa locuitori în Bistrița (sic), că dorea să-i propună lui Mihadaș să traducă contra cost texte din poezia clasică franceză pentru o antologie și descinsese la Cluj pentru a rezolva colaborarea lui cu revistele „*Tribuna*” și „*Steaua*”.

După plecarea doamnei Zoe și copiilor cu trenul, ospitalier din fire, Mihadaș („obiectivul”, cum era numit în nota informativă a acțiunii) l-a ajutat pe informator să se cazeze la hotel, după care în cele trei zile cât acesta a stat la Cluj au discutat îndelung.

I-a povestit agentului despre munca lui grea la Cooperativa „*Flacăra*” și serviciul de la școala profesională de unde fusese concediat și că, ajungând în București, soția lui va merge la Catinca Ralea, fiica academicianului Mihail Ralea, al cărui student preferat fusese în anii studiilor la facultate și îi va lăsa o scrisoare, în care îl ruga pe profesorul său să-i aranjeze un interviu la Comitetul Central al Partidului, de unde

³³ Ibidem, f. 312–315.

putea să-i vină ajutor în îmbunătățirea situației disperate în care se afla cu serviciul și banii.

A povestit apoi, pe larg, despre moartea și înmormântarea lui Lucian Blaga, supravegheată de Securitate, în mai 1961, prilej cu care s-a referit la situația literaturii în țară și la Cluj, exact subiectul pentru care fusese trimis informatorul din București.

Ideea centrală a concepției lui Mihadaș despre poezia românească, expusă informatorului, a fost aceea că „...*marea poezie românească nu s-a putut naște decât atunci când omul putea să respire liber... fiind reprezentată de Blaga, Bacovia și Arghezi... ea este deasupra timpului, nu are mesaj, se adresează numai spiritului*”³⁴.

Discutând despre poezii clujeni din generația tânără, Mihadaș spunea că Aurel Rău este un talent, deși ultimul său volum „*Unde apele vorbesc cu pământul*” a fost un eșec, pentru că în condițiile vremii nu se pot crea valori de artă. Altcumva, spunea că îl stima pe Aurel Rău – fostul său elev la liceu – pentru că era sigurul gentleman dintre scriitorii clujeni. E generos, nu vorbește pe alții, nu merge la cafenea. I-a propus de nenumărate ori lui Mihadaș să facă un memoriu la Comitetul Central în fața căruia să-și arate atașamentul față de partid. „*Altfel nu merge, domnule profesor, i-ar fi zis Rău. Eu, cu dragă inimă, aș dori să vii să lucrezi la redacția noastră, să ne fii chiar mentorul revistei. Cearcă să ai dezlegare de la partid, că fără această dezlegare nu pot face nimica*”³⁵.

Despre Ioan Oarcăsu de la revista Tribuna spunea că „*în ultima vreme face numai politică. S-a speriat că a fost criticat că îl vizitează și îl cam ocolește*”, iar despre Al. Capraru a spus că este agent de securitate „*Te trage de limbă și te toarnă. În prezent, s-a împrietenit cu Zăciu, pe care sunt convins că o să-l toarne*”³⁶.

În iunie 1962, Teohar Mihadaș a reușit să-și găsească din nou serviciu. A fost numit, inițial pe perioadă determinată, distribuitor de

³⁴ Ibidem, f. 402.

³⁵ Ibidem, f. 403.

³⁶ Ibidem, f. 404.

preparate din carne la ICRA Cluj, iar din luna octombrie a obținut încadrare definitivă. Serviciul nu avea legătură cu pregătirea lui profesională, dar rezolva într-un fel problemele financiare ale familiei stabilită la Cluj, întrucât soția găsisse cu greu post la un Aprozar.

Între timp, Teohar Mihadaș a trimis memorii la Comitetul Central și Comitetul Regional de Partid, în care a descris situația nedreaptă și grea în care se afla și, în decembrie 1962, au sosit la Cluj trimiși de la București care au analizat îndreptățirea susținerilor lui. Au dat referințe favorabile Aurel Rău, Dumitru Isac, directorul teatrului, și Sas Sabin, activist la regionala de partid. Serviciul de Cadre de la ICRA a scris un referat în care a arătat calitățile angajatului, menționând că acesta apără avutul obștesc și face economii pentru întreprindere.

Tovarășii veniți de la Comitetul Central au stat de vorbă și cu doamna Zoia. Întrebată ce nemulțumiri are cu serviciul soțului și al dânsei, doamna a declarat că se simte prost și ea și soțul, când știu că foștii elevi ai soțului îl văd transportând carne și la rândul lor se jenează de ce a ajuns bietul lor profesor. Dacă soțul va fi reabilitat, speră să fie angajat la Teatrul Național din Cluj. Tovarășul director, Dumitru Isac, i-a promis un post la secretariatul literar unde lucrează și Domițian Cesăreanu, fostul său elev. Cât privește serviciul ei, doamna a afirmat că acesta nu corespunde nivelului ei de pregătire profesională³⁷.

Cercetând documentele din dosarul 953 pe anul 1963, am constatat că pentru Teohar Mihadaș sosirea la sfârșitul anului anterior la Cluj a „Tovilor” de la Comitetul Central, care au analizat la fața locului memoriile acestuia, nu a produs modificări în ceea ce privește obținerea unui post corespunzător studiilor. Au mai fost doar câteva deplasări la București, cu scopul de a găsi ajutor de la foști colegi și cunoscuți pentru a-și găsi un nou serviciu, a fi reabilitat și a i se acorda dreptul de a publica.

Cel care l-a încurajat cel mai mult la București și i-a promis sprijin a fost Mihai Gafița, redactorul șef al Editurii pentru Literatură și Artă,

³⁷ Ibidem, f. 445.

fost coleg de facultate, care i-a spus că momentul politic era prielnic reabilitării, el chiar ar avea directive în acel sens, și i-a cerut să-i trimită câteva poezii nepolitice în care să fie evident nu atât conținutul, cât talentul și măiestria lui artistică³⁸.

Teohar Mihadaș i-a trimis lui Gafița opt poezii („Dedicație nimănui”; „Seara”; „Înserare la margine de codru”; „Arcușul”; „Medalion”; „Amintirea Uței”; „Lied”; „Orizont”), despre publicarea cărora până la sfârșitul anului nu se mai știa nimic. Este de menționat că poeziile au revenit la Securitate la Cluj, pe linie informativă, prin agentul „Șoimu Dan”³⁹.

Doamna Zoia părea că dobândise imediat folos în urma venirii la Cluj a tovarășilor de la București. A fost transferată din serviciul de la Aproz la Direcția Județeană de Statistică. În noul serviciu, trebuia să opereze cu documente secrete și nu a primit avizul necesar din cauza problemelor politice ale soțului, ca urmare a fost mutată la I.C.R.T.Î. Cluj, iar pentru a reveni la Statistică a trebuit să divorțeze formal de soț⁴⁰.

În prima jumătate a anului 1964, Teohar Mihadaș a fost în mai multe rânduri în audiență la regionala de partid, la „tov.” Dancsuly și „tov.” Voicu, rugând să fie ajutat să ocupe un serviciu corespunzător pregătirii sale.

A fost întrebat dacă a făcut cerere pentru reabilitare și, primind răspuns afirmativ, tov. Voicu a vorbit la telefon cu un „tov.” Todoran de la Tribunalul Militar Cluj, solicitând un referat despre procesul lui Mihadaș din anul 1949, care susținea că a recunoscut faptele pentru care a fost condamnat, numai datorită maltratărilor la care a fost supus.

Referatul trimis de „tov.” Todoran la partid a fost favorabil, iar în 11 aprilie 1964 Mihadaș a aflat că fusese reabilitat politic, prin sentință judecătorească⁴¹. Apoi, la indicația regionalei de partid, în iulie 1964,

³⁸ Ibidem, f. 465.

³⁹ Ibidem, f. 469–480 și manuscrise la f. 522–531.

⁴⁰ Ibidem, f. 499 și 534.

⁴¹ Ibidem, f. 513 și 515.

a avut loc la Teatrul Național din Cluj un concurs câștigat de Mihadaș și angajarea lui de către directorul Dumitru Isac, ca secretar literar⁴².

Reabilitarea și angajarea la teatru, într-un post onorabil, a lui Teohar Mihadaș au avut loc în condițiile relativei emancipări în anul 1964 a Partidul Muncitoresc Român (PMR.), condus de Gheorghiu-Dej, față de dictatul aplicării în țară a unui marxism-leninism dogmatic impus de Partidul Comunist Sovietic (PCUS).

Noile condiții apărute în țară, cu consecințe și în viața și activitatea profesorului-scriitor Mihadaș, au schimbat aprecierile și atitudinile lui față de politica partidului și conducători, care a fost observată imediat de către agenții informatori care erau puși să-l urmărească: „Marinescu” – *„înțelege mai bine politica partidului, iar Declarația... din aprilie a.c. o apreciază în adevărata ei semnificație.”*; „Axinteanu” – *„...a vorbit cu multă admirație de tovarășul Gh. Dej., ca despre un conducător politic înțelept și profund legat de popor.”*; „Chintăuan” – *„...un argument inedit în sensul înțelegerii superiorității mediului de viață și a culturii românești de astăzi.”*; „Grigoraș” – *„...mi-a declarat referitor la „Declarația Partidului” că „România trece prin momente unice” și e gata să-și dea viața pentru țară, pentru patrie”*⁴³.

Pentru a decide măsurile ce se impuneau a fi luate în viitor în raport cu schimbările petrecute în concepțiile politice și statutul profesional al lui Teohar Mihadaș, conducerea Biroului nr. 7 al Securității din Cluj a întocmit în data de 23. II.1965 o „Notă de Stadiu”, cuprinzând acțiunile informative desfășurate asupra acestuia în baza dosarului 953–P–43, la Bistrița și în Cluj, și rezultatele obținute. În final, se propunea închiderea dosarului și urmărirea lui în continuare în cadrul evidenței active.

Rezoluția șefului biroului din 17.III.1965 era: *„Mihadaș Teohar să fie studiat și controlat în vederea propunerii de recrutare; aceasta, după ce vom primi aprobare pt. închiderea dosarului”*⁴⁴.

⁴² Ibidem, f. 538, 543, 553.

⁴³ Ibidem, f.541, 543,545, 548.

⁴⁴ Ibidem, f. 613–614 și 615–623.

În ceea ce-l privea pe Teohar Mihadaș, aproape în întreg anul 1966, preocuparea Biroului 7 al Securității din Cluj a fost aprobarea, cunoașterea și contactarea în vederea recrutării acestuia ca agent informator „*prin metoda atragerii treptate la colaborare*”. Între 14 martie și 7 octombrie, ofițerii biroului s-au întâlnit cu „obiectivul” (Mihadaș) de opt ori, discutând cu acesta despre cum merg lucrurile în teatru, relațiile lui cu tinerii scriitori din oraș și regiune, cu redacțiile revistelor literare „*Tribuna*” și „*Steaua*”, cu unii foști legionari și condamnați politic și despre cum înțeleg unii intelectuali clujeni români și maghiari raporturile dintre naționalitățile conlocuitoare.

Pe tot parcursul încercărilor de recrutare, cât și după data de 26 noiembrie 1966, când a avut loc deschiderea dosarului său de „*agent informator*” cu identitatea „*Paraschivescu*”, Teohar Mihadaș le-a spus ofițerilor din Direcția Regională de Securitate Cluj, secția „C”, Biroul 7, că el nu se consideră „*agent*”, ci doar „*consultant*”, motivând că nu consideră colaborarea cu securitatea ca o profesie, ci ca o datorie patriotică. De aceea, el nu a scris niciodată materiale informative, discuțiile cu el au fost redactate post-factum, de către ofițerul la care era arondat⁴⁵.

Este interesant că, încă din luna martie 1967, în Bistrița, în cercul vechilor legături apropiate ale lui Mihadaș, se bănuia că acesta „*s-a vândut regimului*” și nu se mai putea avea încredere în el, că a făcut-o „*ca să poată mânca o bucată de pâine*”, altcumva nu ar fi primit niciun serviciu⁴⁶.

În 8 august 1967, ofițerul de securitate, căruia i-a fost repartizat ca legătură „*Paraschivescu*”, a scris și a prezentat în fața superiorilor lui o notă de analiză privind activitatea agentului după încheierea recrutării.

În notă se menționa că agentul „*Paraschivescu*” are o poziție politică bună, este sincer și nu a divulgat legăturile sale cu securitatea, că nu a fost retribuit cu sume de bani, dar a fost sprijinit de conducerea

⁴⁵ CNSAS, R. 144501, dosar nr. 15.335, 116 file, deschis 26. XI.1966, închis 26. IV. 1973, f. 23.

⁴⁶ Ibidem, f. 73.

direcției, prin organele sfatului popular orășenesc, pentru a-și rezolva problema locuinței. Se arăta, în plus, că din discuțiile cu acesta, au fost obținute informații valoroase pentru clarificarea pozițiilor unor clujeni aflați în atenția Securității, precum naționaliștii maghiari, și ale altor persoane aflate în baza operativă a Secției 7, precizându-se că asupra unor astfel de indivizi a avut influență pozitivă întrucât se bucură de încrederea acestora, ca fost condamnat politic și fost cetățean grec. Pentru viitor, își propunea să dirijeze mai mult atenția agentului spre persoanele suspecte din teatru și spre tinerii scriitori, pentru a-i influența pozitiv⁴⁷.

Situația generală proastă din Teatrul Național și problemele grave pe care le avea Teohar Mihadaș în relațiile cu directorul Vlad Mugur au fost discutate pe larg de acesta în majoritatea întâlnirilor cu ofițerii Biroului 7 și confirmate în notele informative ale lui „*Samarian Radu*” – agent informator din interiorul instituției. Ca urmare, aflăm că încă din decembrie 1966 Teohar Mihadaș s-a exprimat că dorea să plece cu serviciul din cauza directorului și să se mute cu familia în Baia Mare.

În timp, neînțelegerile dintre Teohar Mihadaș și directorul Vlad Mugur s-au acutizat. În repetate rânduri, acesta s-a exprimat că a fost umilit în consiliul artistic și că directorul s-a opus bunelor sale intenții în stabilirea repertoriului, repartizarea actorilor pe roluri și a personalului artistic ajutător. Totul a culminat cu destituirea lui în octombrie 1970 și desfacerea contractului de muncă.

Revoltat că a fost dat afară de la Teatru, la începutul lunii noiembrie 1970, Teohar Mihadaș se afla pentru audiență la Duca, prim-secretarul Regionalei de Partid Cluj, unde, întâlnindu-se cu informatorul „*Turdeanu*”, a afirmat, printre altele: „... *Vlad Mugur, pur și simplu, m-a decapitat. Acest om taie și spânzură după bunul lui plac ... mă scoate din funcție pentru că m-am opus la o serie de obscenități și lucruri decadente pe care el dorește să le bage ca regizor în unele piese de teatru, ca să arunce praf în ochii lumii, căci este o mediocritate*”⁴⁸.

⁴⁷ Ibidem, f. 22–24.

⁴⁸ CNSAS, I. 596234, vol. 2, Dosar nr. 2710, „Costel Ionescu”, 389 file, f. 27–29.

Audiența la partid i-a fost, totuși, într-un fel, de folos scriitorului Teohar Mihadaș. Nu a fost repus în funcție dar, așa cum aflăm într-o notă informativă a agentul „Stănescu”, printr-o hotărâre a Biroului Uniunii Scriitorilor din R.S.R. și în urma intervenției personale a academicianului Zaharia Stancu, cu avizul forurilor locale de partid, acesta a fost transferat ca redactor la revista „Steaua”, condusă de Aurel Rău.

Cum uneori în viață un necaz nu vine singur, pe lângă destituirea din funcția de la „Teatru”, în viața lui Teohar Mihadaș și a copiilor acestuia Teohar și Dasiu, în anul următor, s-a întâmplat un eveniment nefericit. În urma unei grele suferințe, în 31 octombrie 1971, a avut loc decesul Doamnei Zoia⁴⁹.

Agentul „Stănescu” și-a informat repede superiorii că, după înmormântarea soției și în prima parte a anului 1972, deoarece Teohar Mihadaș era supărat și deznădăjduit în urma pierderii soției, a fost vizitat deseori la domiciliu, pentru a-l susține psihic, de Virgil Ardeleanu, redactorul șef-adjunct al „Stelei”, împreună cu colegii Adrian Popescu, Petru Poantă și alți prieteni precum Radu Mareș și Nicolae Prelipceanu de la revista „Tribuna”, Doru Ceuca de la Teatrul Național și Ilie Călian de la „Făclia”.

„Stănescu” a scris, în plus, că, în timpul unei vizite, poate sub influență bahică, Teohar Mihadaș ar fi afirmat, în absența lui Ardeleanu, că acesta este diletant în critica literară și că opiniile pe care le emite el în scris, pe vremuri, le făcea orice profesor de limba română de la un liceu oarecare. Bârfa a ajuns la urechile lui Ardeleanu. Între cei doi a început o ceartă, în urma căreia „Steliștii” au început represalii împotriva lui Mihadaș, „ignorându-l” și „făcându-i zile fripte”.

Într-o stare depresivă accentuată, Mihadaș s-a internat câteva săptămâni în spital, pentru tratament psihiatric, iar la externare medicii i-au recomandat ieșirea din mediu prin pensionare. Decât să se întoarcă la serviciul de la revista „Steaua”, Teohar Mihadaș s-a pensionat de la 1 decembrie 1972, ca membru al Uniunii Scriitorilor, cu o pensie lunară

⁴⁹ Ibidem, f. 43.

de 3.000 de lei. A declarat că este mulțumit cu pensia, că în viitor dorea să ducă o viață cât mai retrasă, pentru a putea să scrie și să-și crească copiii. Era mulțumit că D.R. Popescu i-a pus la dispoziție coloanele revistei „*Tribuna*”, noul director al Teatrului Național, Petre Bucșa, îl folosea ca un fel de consilier particular, tinerii scriitori din Cluj și din întreg Ardealul îl cunoșteau și consultau, era invitat adesea la întâlniri cu prilejul activităților Cenaclurilor Literare.

Data fiind demiterea din funcția de la Teatru Național, după o analiză a activității și verificarea sincerității lui Teohar Mihadaș ca informator cu indicele „*Paraschivescu*”, Securitatea clujeană a decis ca, de la 1 ianuarie 1972, să fie trecut în analiză la secția I, iar din 20 iulie 1972 i-a deschis dosar de urmărire informativă cu indicativul „*Costel Ionescu*”, motivând că existau indicii că sub acoperirea relației cu securitatea desfășura activități ostile regimului, că a scris o lucrare de sertar intitulată „*Teroarea Vieții*”, care a dispărut din biblioteca acestuia și că nu se consideră informator și refuză în continuare să scrie note informative⁵⁰.

Problemele principale care au preocupat Securitatea clujeană în ce privește urmărirea informativă a scriitorului Teohar Mihadaș, alias „*Costel Ionescu*”, în a doua parte a anului 1972 și în anul 1973, au fost dispariția de la domiciliul său a lucrării „*Teroarea Vieții*”, nepublicabilă în țară datorită conținutului, dar publicabilă în Occident, prezența acestuia în cursul lunii iulie 1973 la Casa Scriitorilor de la Valea Vinului (BN) și vizita scriitorului în Tunisia.

Cu privire la dispariția lucrării s-au elaborat ipotezele că aceasta a putut fi sustrasă de cineva din anturajul scriitorului în perioada când acesta, aflat în depresie după decesul soției, a fost vizitat des de colegi de la revista „*Steaua*”, prieteni de la revista „*Tribuna*” și alți scriitori, de către cumnata sau copiii lui.

Securiștii erau interesați să fie găsită lucrarea pentru ca nu cumva să fie scoasă din țară și publicată, ceea ce ar fi adus deservicii regimului și lor, pentru că nu au oprit la timp tentativa. Deși au fost făcute

⁵⁰ CNSAS, R. 144501, dosar 15335, 116 file, f. 29–30 și f. 31.

investigații pe cale operativă în rândul convivilor lui Mihadaș, din perioada vizitelor dese la domiciliul acestuia, nu s-a găsit nimic semnificativ. Cu cumnata sa, a vorbit Mihadaș și a declarat că aceasta ar putea fi autoarea sustragerii, din motive de prudență pentru viitorul copiilor lui.

Cei doi fii ai lui Teohar Mihadaș, Teohar, n. 30.09.1956, elev în clasa a X-a și Raol-Dasiu, n. 03.05.1960, elev în clasa a VII-a, ambii la Liceul „*Nicolae Bălcescu*” din Cluj, au fost investigați prin rețeaua de informatori din liceu, dar nu s-a descoperit nimic suspect⁵¹.

Lucrarea avea să reapară în biblioteca lui Mihadaș în noiembrie 1973, în condiții misterioase, așa cum a și dispărut, astfel încât securitatea a ajuns la concluzia că aceasta fie s-a pierdut între numeroasele cărți din bibliotecă aflate în dezordine, fie a fost declarată dispărută de către el însuși, pentru a vedea care vor fi reacțiile organelor securității în acest caz.

Teohar Mihadaș a stat împreună cu fiul său mai mic Dasiu la Casa de Odihnă a Scriitorilor din Valea Vinului în perioada 9–30 iulie 1973. Pentru urmărirea lui informativă, cele două inspectorate de securitate Cluj și Bistrița au alcătuit un plan de măsuri care prevedea selectarea a doi informatori, instalarea în camera unde a fost cazat de mijloace de ascultare și efectuarea unei percheziții secrete spre sfârșitul perioadei de ședere, pentru fotocopierea lucrărilor de interes⁵².

Dintr-un raport al Securității din Bistrița, datat 28.07.1973, aflăm că toate măsurile din planul de urmărire informativă au fost aplicate. Rezultatul a fost că, în perioada cât a stat la Valea Vinului, scriitorul Mihadaș nu a avut preocupări literare și nici discuții care să intereseze organele de securitate. S-a întâlnit în mai multe zile cu scriitorul Lucian Valea, originar din Sângeorz Băi, fost condamnat politic pentru activitate în Partidul Național Țărănesc din Bistrița, cu care era în relații apropiate

⁵¹ CNSAS, I. 596234, vol. 2, Dosar nr. 2710, „Costel Ionescu”, 389 file, f. 86 și f. 87–89.

⁵² Ibidem, f. 95.

și venise de la Botoșani. Părea că era suferind și dorea să-și rezolve problema familială încheind în acest scop o nouă căsătorie⁵³.

În a doua parte a lunii noiembrie 1973, Teohar Mihadaș a plecat pentru 12 zile în Tunisia, ca reprezentant al Uniunii Scriitorilor din România, în urma unei invitații a forului similar din aceea țară.

S-a bucurat de plecare, deși știa că, inițial, „*Uniunea*” hotărâse să plece scriitorul Laurențiu Fulga, care însă a renunțat în favoarea lui. Era încântat pentru că era primul scriitor român care vizita Tunisia, delegarea sa era semn că nu fusese tras pe linie moartă după pensionare, iar Securitatea nu se împotriviise, semn că nu îl considera periculos în privința rămânerii în Occident⁵⁴.

În 4 decembrie 1973, dorind să fie corect cu organele statului, „*Costel Ionescu*” (scriitorul Mihadaș) a invitat acasă la el pe ofițerul care conducea dosarul lui de urmărire individuală pentru a-l informa, conform H.C.M. 82/1972, despre cum a decurs călătoria și vizita sa în Tunisia. S-a încheiat cu acel prilej un proces verbal din care reies puține informații despre vizită. Mai mult, reiese că s-a discutat despre transcrierea fără modificări de conținut de către Mihadaș a romanului „*Teroarea Vieții*” și schimbarea titlului acestuia în „*Memoriile Unui Deținut Politic*”, care mai târziu a devenit „*Mărturia Unui Pedepsit*” și a fost publicat în 1990, revăzut și cu mici restructurări, cu titlul „*Pe Muntele Ebal*”⁵⁵.

Despre ce a povestit în anturajul său Teohar Mihadaș, după vizita în Tunisia, este scris în două note informative din datele de 30.01.1974 și 31.01.1974.

Aflăm astfel că, plecat cu avionul la Roma, unde a avut o escală de 8 ore, dar a rămas în aeroport din lipsă de bani, că în Tunis a avut o primire cordială, i s-a pus la dispoziție hotel, mâncare, mașină cu șofer, care era și ghid, a vizitat multe orașe și deșertul, a făcut cunoștință cu poeți și scriitori tunisieni și a conferențiat în limba franceză în 5 orașe.

⁵³ Ibidem, f. 102.

⁵⁴ Ibidem, f. 121.

⁵⁵ Ibidem, f. 122.

A avut, însă, conflict cu atașatul cultural român din Tunis, pentru că acesta îl suspecta mereu că va rămâne în străinătate, căruia i-ar fi spus: „*Șoferul care este mai mic în grad decât dumneata are rafinament, pentru că știe să mă suspecteze, fără să-mi dau seama. Dumneata nu ai rafinament*”⁵⁶.

Dintr-o notă informativă, din aprilie 1974, ne parvine știrea că Teohar Mihadaș a depus la autorități cerere de viză pentru plecare în luna iunie în vizită particulară la un prieten sas originar din Bistrița, emigrat în R.F.G., și că înainte de plecare dorește să se recăsătorească, urmând să-și lase copiii cu noua soție, întrucât soacra lui decedase la sfârșitul anului 1973 de cancer.

Plecarea în Germania nu i s-a aprobat, prilej cu care și-a vărsat amarul, afirmând că în România Socialistă, „*mai ales în provincie, predomină încă o mentalitate stalinistă stupidă, proletcultistă și că el era o victimă a unei asemenea practici*”⁵⁷.

În schimb, aflăm că Teohar Mihadaș s-a căsătorit la sfârșitul lunii aprilie 1974 cu Micapora Mihai, care era cu 15 ani mai tânără decât el, absolventă a facultății de fizică, angajată la Centrul meteo al Aeroportului din Cluj și că, în anul 1974, avea predate la edituri din București două volume, unul de versuri, la Editura „*Eminescu*”, și unul de proză, la Editura „*Cartea Românească*”⁵⁸.

În anul 1975, Securitatea din Cluj a analizat concepțiile, reacțiile și atitudinile lui Teohar Mihadaș față de realitățile economice, social-politice și cultural-artistice din țară, manifestate după deschiderea dosarului de urmărire individuală a acestuia sub identitatea „*Costel Ionescu*”.

Constatând că Mihadaș nu a renunțat la vechile lui manifestări ostile, în virtutea art. 6, alin. 1, litera d, din ordinul 003/1973 al Ministerului de Interne, s-a alcătuit un referat⁵⁹ încheiat cu propunerea de avertizare

⁵⁶ Ibidem, f. 138 și f. 143–144.

⁵⁷ Ibidem, f. 146, f. 149 și f. 152.

⁵⁸ Ibidem, f. 154.

⁵⁹ Ibidem, f. 210–211.

a acestuia, la sediul inspectoratului, în fața șefului Securității și a ofițerului din cadrul Serviciului artă și cultură, căruia îi era arondat.

Iată principalele concepții, reacții și manifestări ostile care i-au fost imputate lui Teohar Mihadaș, în 20 august 1975, la întâlnirea de avertizare de la sediul securității din Cluj:

- sistemul politic din țara noastră este un sistem contrar firii umane, acest sistem nu se va schimba, deși unii visează schimbări, e definitiv și în adâncimi nebănuite, în acest sistem individul e înghițit de colectivitate;
- referindu-se la socializarea agriculturii, susținea că luarea pământului de la țărani a fost cea mai mare greșeală pe care a comis-o regimul, întrucât omul e legat de petecul său de pământ, iar regimul i-a luat și acest suport material;
- comuniștii critică pe capitaliști, dar introduc sistemul încașilor în care regele e stăpân peste tot, trimite oamenii unde vrea și le dă cu porția atât cât să aibă putere să lucreze pentru el;
- la noi în țară s-a creat o „clasă dominantă”, comuniștii, care, după ce au luat tot, acum dau poporului patriotismul, îl excită, îl atâță... atât ne-a mai rămas, să ne înveselim în patriotism;
- cu privire la orientarea dată de partid în literatură și artă, susținea că în România nu exista libertate de creație, autorii nu pot scrie ce doresc, trebuie să facă concesii, să scrie ce li se impune.

Cu ocazia avertizării, Teoharie Mihadaș a recunoscut că în diverse împrejurări a avut manifestări negative de natura celor care i-au fost prezentate, angajându-se ca în viitor să adopte poziții corespunzătoare atât în discuții, cât și în scrierile sale. Totodată, a predat organelor de securitate manuscrisul lucrării „*Mărturia unui pedepsit*” (fostă „*Memoriile unui deținut politic*” și mai înainte „*Teroarea vieții*”)⁶⁰.

Manuscrisul ajuns la securitate a fost dat spre analiză unui critic literar pe placul securității (indicativ „Munteanu”), care pe trei file manuscrite atribuie autorului însușiri cognitive, afective, volitive și

⁶⁰ Ibidem, f. 213–216.

caracteriale dintre cele mai negative precum: „*exaltat*”, „*tulbure în gândire*”, „*un improvizat mlădiat după diverse curențe și ideologii*”, „*confundă generalul cu particularul, filozofia cu ideologia, aparența cu esența*”, „*eclectic în gândire*”, „*cu atitudine patriotardă de paradă*”, „*antisemit*”...

Pornind de la aceste premise, desființează manuscrisul, numindu-l „*fără valoare literară*”, „*prezintă doar interes politic*”, „*scris de pe poziții pseudo-intelectuale ale umanismului burghez*”...⁶¹

Imediat după primirea analizei manuscrisului, șefii Securității clujene au raportat superiorilor de la București victoria, adăugând câte ceva de la ei, de exemplu: „*De la prima până la ultima filă (manuscrisul având 242 pagini) lucrarea are un profund caracter ostil, degajându-se din conținutul său atât ideile și concepțiile dușmănoase ale autorului, cât și ura sa feroce față de comunism în general și față de regimul politic din țara noastră în special*”.⁶²

În finalul raportului se precizează că, dat fiind stilul amalgamat de prezentare a amintirilor autorului din timpul detenției, publicarea lucrării ar putea genera în mintea unor cititori impresia falsă de mărturie obiectivă și prin anti-sovietism, aprecieri jignitoare la adresa Iugoslaviei și a Partidului Comunist Grec, ar putea crea complicații internaționale serioase. Ca urmare, se avea în vedere intensificarea urmăririi informative a autorului și eventuala confiscare a lucrării⁶³.

Este de observat că, față de învinuirile grave ce i s-au adus scriitorului Teohar Mihadaș în timpul avertizării și criticile acerbe făcute în analiza manuscrisului său, măsurile de luat împotriva lui, pe care și le propuneau șefii Securității pot fi considerate „*floare la ureche*”. În anul 1949, acesta fusese arestat și condamnat la 7 ani de închisoare pentru mult mai puțin.

Explicațiile noii atitudini a securității, pe care credem că le putem da în acest caz, ca și în cazul multor oponenți ai regimului din acele

⁶¹ Ibidem, f. 217–219.

⁶² Ibidem, f. 224.

⁶³ Raportul integral, în ibidem, f. 224–229.

timpuri, țin de stadiul avansat de instaurare a socialismului în România și de încheierea etapei de rezistență anticomunistă organizată, considerată periculoasă pentru regim, mai ales după evenimentele revoluționare fără rezultat din Ungaria în anul 1956 și Cehoslovacia în anul 1968, care au avut drept consecință „*spulberarea visului american*”.

Pe de altă parte, după venirea la putere a lui Nicolae Ceaușescu, în anul 1965, denunțarea abuzurilor Securității și înscrierea legalității socialiste în noua Constituție, relativa liberalizare în activitatea politică și culturală, independența, fățișă uneori, față de sovietici..., au umplut de speranțe inimile românilor⁶⁴. Ca urmare, mulți oponenți ai regimului comunist au devenit dispuși sau cel puțin maleabili pentru propuneri de colaborare cu Securitatea, mai ales pentru acțiuni în apărarea ființei naționale și respectarea independenței și suveranității țării.

În această situație credem că se afla și profesorul-scriitor pensionar Teohar Mihadaș în anul 1976. Acesta se întremase din punctul de vedere al sănătății, după o internare de două luni în Spitalul TBC, și era mulțumit, deoarece i s-a acordat premiul „*Asociației Scriitorilor din Cluj*”, pentru cartea de poezii „*Elegii*”.

În același timp, după cum se nota într-un raport înaintat la Direcția I a Securității din București, situându-se pe poziția partidului și a statului în domeniul politicii externe, Mihadaș și-a arătat vehement dezacordul față de „*doctrina Sonnenfeldt*”, numind-o încercare de a „târgui” țările mici. Pe această temă a și scris și publicat în revista „*Tribuna*” nr. 23/3 iunie 1976 poeziile „*Un oaspe*” și „*Triunghiuri magice*”, fiindu-i oprită de la publicare poezia „*Târg de popoare*”⁶⁵.

În același timp, Teohar Mihadaș a început să participe la șezători literare desfășurate în cadrul „*Cântării României*”, fiind remarcată,

⁶⁴ Despre rezistența anticomunistă între anii 1965–1989, în județul Bistrița-Năsăud, la Viorel Rus, „*Rezistența anticomunistă în județul Bistrița-Năsăud*”, Ed. Ioan Cutova, Bistrița, 2005, I.a.9, f. 111–119.

⁶⁵ CNSAS, I. 596234, vol. 2, Dosar nr. 2710, „Costel Ionescu”, 389 file, f. 237, 238, 242, 244 și 247–251.

într-o notă a informatorului „*Ion Radu*”, din 17 august 1976, prezența și cuvântările ținute la Bistrița, Năsăud și Mediaș⁶⁶.

Documentele Securității din Cluj din anul 1977 ni-l prezintă pe Teohar Mihadaș ca pe un scriitor care cunoștea atmosfera creată în țară în jurul „*CHARTEI -77*”, era la curent cu poziția lui Paul Goma și a altor câteva persoane, care și-au declarat solidaritatea față de acest document al scriitorilor cehoslovaci, cu care nu era de acord.

Aflând poziția lui Teohar Mihadaș, în discuția la care a fost convocat în data de 16.03.1977 cu Șeful Securității din Cluj și ofițerul responsabil cu urmărirea lui informativă, i s-a propus și a acceptat să contribuie la o acțiune de temperare a lui Goma, facilitându-i-se o întrevvedere cu acesta la București⁶⁷.

Deplasarea în capitală, din data de 21.03.1977, și felul în care a decurs întâlnirea cu Paul Goma a fost povestită de către Mihadaș, în 25.03.1977, ofițerilor de securitate care îi propuseseră acțiunea. Primirea la Goma acasă a fost cordială și imediat lui Mihadaș i-a fost înmănată pentru a fi semnată scrisoarea trimisă de acesta la Radio „*Europa Liberă*”.

După ce a citit scrisoarea, Mihadaș a spus că este de acord cu unele probleme din conținut, mai mult, este invidios că nu a fost el inițiatorul acțiunii, dar nu o poate semna pentru că nu este convins de succesul ei în rezolvarea unor probleme umanitare și că nu va aduce daune unor interese majore poporului român. A mai obiectat că nu este de acord cu expresia „*România este ocupată de români*” și cu referirile negative la adresa șefului statului român.

Goma ar fi recunoscut că, în unele aspecte, a mers în scrisoare prea departe, dar nu mai era nimic de făcut și că el nu dorește schimbarea regimului și guvernului. La plecare, cei doi s-au despărțit în condiții amiabile, cu hotărârea că vor putea să se viziteze și să-și scrie oricând⁶⁸.

Cu prilejul întâlnirii cu cei doi ofițeri de securitate, Teohar Mihadaș le-a spus acestora și că, după revenirea acasă din București, i-a scris

⁶⁶ Ibidem, f. 256–257, vezi și f. 258–260.

⁶⁷ Raportul discuțiilor, în ibidem, f. 261–265.

⁶⁸ Raportul integral, în ibidem, f. 269–271.

la Paul Goma rugându-l să-i trimită o copie a scrisorii trimisă la Radio „Europa Liberă”, de care ar avea nevoie ca sursă de inspirație pentru o scrisoare pe care intenționa să o trimită Conferinței ce urma să se desfășoare la Belgrad, cerând în nume propriu drepturi și libertăți pentru macedo-românii care trăiau în Grecia, Bulgaria și Iugoslavia⁶⁹.

I s-a replicat că acțiunea plănuită de el ar putea afecta relațiile României cu cele trei state menționate și să aducă neplăceri mari conaționalilor și chiar rudelor sale apropiate din Grecia, de aceea a fost sfătuit să renunțe la idee și în orice caz să nu întreprindă nimic fără să consulte organele Securității.

În altă ordine de idei, dintr-o notă informativă, aflăm că în ziua de 14.X.1977 Teohar Mihadaș se găsea la București, la Editura „România Literară” și a povestit acolo experiența de viață pe care a trăit-o în vizita pe care o făcuse în Polonia, spunând că acolo „*se trăiește în atmosfera spirituală a occidentului, că libertatea cuvântului și a scrisului sunt desăvârșite... nu există vreo problemă sau tendință ideologică care să domine viața culturală poloneză*”⁷⁰.

În context, interesantă de menționat este și o notă informativă în care se analizează sistematic o lungă discuție avută de un agent informator, în 10.XII.1977, cu Teohar Mihadaș, din care se degajă poziția acestuia în ceea ce privește realitățile din țară, astfel:

- orice ameliorare a situației interne românești nu poate fi decât de suprafață și temporară, întrucât România a fost vândută de către Roosevelt rușilor, la Ialta;
- independența în politica externă vizibilă, prin aparentul rol de dizident al României, se desfășoară cu acordul și în favoarea rușilor;
- există o libertate relativă a românilor în relațiile cu caracter personal, dar lipsesc și vor lipsi în continuare libertățile fundamentale, precum libertatea de mișcare și de exprimare în mod

⁶⁹ Plicul în care a fost expediată scrisoarea prin poștă și conținutul acesteia, în ibidem, f. 282–284.

⁷⁰ Ibidem, f. 308.

public, iar stricta supraveghere a oamenilor se simte și provoacă frică;

- intelectualitatea este intimidată de amintirea des a rolului conducător al clasei muncitoare, la care se adaugă frica generată de restricțiile în gândire și creație, de tip inchiizitorial.

În plan personal, „obiectivul” (Mihadaș) a declarat că este aproape împăcat cu soarta, știe că orice agitație este inutilă. Dacă Securitatea și-a închipuit, când l-a pus sub supraveghere în zilele Conferinței Naționale a PCR, că el a avut de gând să se manifeste în vreun fel, înseamnă că nu-l cunosc⁷¹.

În 17 mai 1978, a început la Cluj-Napoca prima ediție a Colocviului Național de Dramaturgie. Cu acel prilej, încă în prima zi, luând cuvântul, scriitorul de naționalitate maghiară Kantor Lajos afirmase, că piesa „*Avram Iancu*”, scrisă de Mircea Micu, jucată la Naționalul Clujean, „denaturează adevărul istoric și aduce jigniri poporului maghiar”.

După cum se consemnează în două note informative, dintre vorbitorii care au combătut supoziția scriitorului maghiar, Teohar Mihadaș a arătat că scriitorul maghiar a făcut aprecieri deplasate care nu aveau legătură cu valoarea estetică a piesei, amintind mai degrabă de iredentismul hortist, a cărui ideologie a incitat la masacrele din anii războiului împotriva românilor ardeleni, precum la Ip și Trăsnea⁷².

Anul 1979 a fost unul în care agenții informatori, puși să-l urmărească, constatau că a manifestat poziții corespunzătoare politicii partidului și statului, exemplificând cu susținerile sale de după întoarcerea din R.S. Cehoslovacă, privitoare la faptul că el nu ar rămâne niciodată în străinătate, că apreciază realizările din economia țării și creșterea nivelului de cultură al oamenilor, pe care le-a observat în mai multe localități, cu prilejul participării la diverse cenacluri literare⁷³.

Apoi, la 28.01. 1980, conducerea Serviciului 1 al Inspectoratului de Securitate Cluj-Napoca a întocmit un raport în care a informat că,

⁷¹ Ibidem, f. 329–330.

⁷² Ibidem, f. 340–341 și 342–343.

⁷³ Ibidem, f. 370 și f. 371.

după avertizarea de către conducerea inspectoratului, Mihadaș Teohar nu a mai fost semnalat cu manifestări negative cu privire la situația social-politică și orientarea dată de partid în activitatea culturală, a predat manuscrisul lucrării autobiografice de sertar „Memoriile unui deținut politic”, este mulțumit de situația sa și nu se mai dedă la comentarii și fapte ostile. În baza acestor constatări, în finalul raportului, s-a propus aprobarea închiderii Dosarului de urmărire individuală nr. 2710 și clasarea materialelor la B.I.D., cu menținerea fișei în cartoteca generală, pentru că a fost legionar și condamnat politic⁷⁴.

Am fi tentați să credem că, odată cu închiderea dosarului nr. 2710, avându-l ca „obiectiv” pe Teohar Mihadaș, despre care se afirmase că în toate privințele „s-a îndreptat”, Securitatea va înceta urmărirea acestuia.

Nu a fost așa! Imediat, scriitorului pensionar Teohar Mihadaș i s-a deschis un nou dosar de urmărire individuală, cu nr. 4982 și indicativul „Manole”, lucrat prin metoda interceptării convorbirilor telefonice, care avea să fie închis abia în 2.12.1989⁷⁵.

Dosarul cuprinde, pe 23 de file, 12 redări în limba română a convorbirilor telefonice ale lui „Manole” (Teohar Mihadaș) și ale soției acestuia, repartizate pe ani astfel: 1980 – 1, 1982 – 1, 1988 – 10, dintre care au semnificație pentru tema prezentului material doar două și anume:

1. Convorbirea telefonică cu „Brătescu” lămurește faptul că în 5.XI. 1980 Teohar Mihadaș nu primise încă de la Ambasada Greacă din București viza de intrare în Grecia, unde dorea neapărat să meargă, să revadă locurile natale, mormintele părinților săi și pe cele două surori care mai erau în viață. Îi scrisese în disperare de cauză Ambasadorului României din Atena, Ion Brad, o scrisoare prin care cerea sprijin pentru rezolvarea problemei⁷⁶ și se

⁷⁴ Raportul integral, în ibidem, f. 386–387.

⁷⁵ CNSAS, 10596234 – 004, 25 file, Dosar de U.I. „Manole”, Mihadaș Teohari, nr. 4982, 25 file, redări în l. română convorbiri telefonice.

⁷⁶ Impresionanta scrisoare, la Ion Brad, în „Aicea printre ardeleni”, Ed. Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2007, p. 476. Întâlnirile emoționante cu locurile și oamenii

gândea, în caz că nu primea viza, să recurgă la greva foamei la domiciliu.

2. Extrasul din convorbirea telefonică cu „Negru”, datată 11.II.1982, din care reiese problema pe care o avea Teohar Mihadaș cu autoritățile locale, care nu-i repartizaseră o locuință din fondul de stat, imputându-i-se că donase casa familiei, copiilor săi. În situația dată, Mihadaș scrisese un memoriu președintelui țării și aștepta răspuns. Din altă sursă aflăm că până la urmă a primit un apartament în care s-a mutat împreună cu soția din a II-a căsătorie⁷⁷.

dragi, care s-au împlinit în cele din urmă cu ajutorul lui Ion Brad, sunt descrise de Teohar Mihadaș în romanul „Pinii de pe Golna”, Ed. Delta Press, Cluj-Napoca, 1993, pp. 5–17.

⁷⁷ Teodor Tanco, „Cu privire la dosarul Tonegaru”, în România Literară, 27 februarie 2002.

Distinct și distins

CORNEL COTUȚIU*

Cei care l-am cunoscut pe Domnul Teohar Mihadaș și i-am citit opera putem considera, fără reținere, că acestea sunt cele două carate de aur care i-au marcat destinul.

Deopotrivă, corespunde întru totul componentelor definitorii ale celor veniți pe lume în zodia „*Scorpionului*”. A fost un om al extremelor; când tandru, atent cu semenii, prevenitor și înțelegător, ingenios în atitudine – când agresiv, neiertător; cu femeile, domnișoarele – posesiv, dominator, uneori straniu în comportamentul sentimental, pasional; în profesie, migălos, precis. Scorpionul are înclinații artistice pronunțate; îi plac profesiile și sporturile riscante, precum aviator, rugbist. S-a constatat că „*scorpionii*” sunt excelenți oameni de afaceri, organizatori (acest aspect e cunoscut dintotdeauna pe seama aromânilor).

Adineaori, am folosit vocabula „*opera*”. Da, cele 21 de volume de poezie, proză, publicistică, tipărite antum (1941–1993) și postum, nu sunt o înșiruire de fapte editoriale ale unor veleitari, pigmei, ci alcătuiesc un palier distinct în literatura română de azi, numit fără efort, fără îngăduință, **Teohar Mihadaș**. Este artistul care a avut întotdeauna nostalgia începuturilor, mândru de o obârșie aleasă, pilduitoare, și a trăit continuu, intens, nevoia de a se legitima în lume, orgolios, prin originea sa.

Tocmai în acest sens, în 1982, când i-a apărut cartea de poezie „*În lumina inserării*” (Ed. Cartea Românească, București), criticul literar Artur Silvestri a dorit să contureze o distincție de ordin etnic a poetului, căci originea sa aromână dă o anume amprentă creației sale,

* Cornel Cotuțiu, profesor, scriitor, prozator și publicist. Email: cornel.c17@yahoo.com

dar determinând și cititorul să o recepteze în consecință. Opinientul îl așeza pe Teohar Mihadaș într-un „*fenomen, cronologicește, neconteniț*”, „*detectabil încă de acum câteva secole*”, fenomen a cărui extensie în cultura românească îl determină pe analist să o numească „*seria aromână*”.

Datele sunt cu mult mai vaste decât raportarea la literatura scrisă în dialectele limbii române din sudul Dunării. Da, sunt aromâni autori de producțiuni compuse în dialect, poeți, esești, memorialiști, prozatori. Dar „*seria aromână*” este mult mai consistentă în spațiul nord-dunărean, sunt nume care depășesc nivelul de creatori de dialect. Și mă refer la „*aromâni*” veniți din Balcani: Dosoftei – considerat întâiul nostru poet major; Dimitrie Bolintineanu avea și el sânge aromănesc; I.L. Caragiale e și el aromân; chiar și ardeleanul Lucian Blaga are un strămoș din această stirpe.

Esențială este voința de a se contopi în literatura națională integrală. Cei care i-au cunoscut știau că a fi „aromân” era un gând adânc, sanguinic, dar acesta se potolea, stingea numai prin ideea de a se fi integrat în literatura română. Un adevăr incontestabil: Dincolo de inevitabilele particularități, conștiința lor, sufletul lor se simt integrate în comunitatea poporului român.

În volumul memorialistic-romanesc „*Tărâmul izvoarelor*” (1968) se evocă o admirabilă vârstă de adolescent, petrecută în mirificul ținut al Turiei, din Munții Pindului. E o autobiografie pitorească prin amănuntele de viață curentă, „*memorabilă prin etnografie – apreciază Artur Silvestri – însă mai cu seamă extraordinară ca document de mentalitate ieșită din fabulos*”.

Revenind la volumul „*În lumina înserării*”, poetul cântă „exodul, duhurile, bizarele apariții premonitории, populațiile pribegie, călări sau pedestre, steaua răzunătoare, astrele „*de aramă*”. „*Tărâmul*” lui Mihadaș e o utopie regăsită, un paradis recâștigat. Iată versuri cu fior mioritic:

„*Se însera în ceruri, iar galbenele flori / Îmbălsămau o nuntă și o moarte deolaltă / Se întrupau mistere în marginea cealaltă, / Într-un ocean liturgic de-arome și culori. / Acolo nu se moare, ci numai*

*se dispare / În altceva mai tainic – mi-am zis – și mai frumos. /.../
Și trec din treaptă-n treaptă, menit spre nu știu cine, / Redobândind
culoarea singurătății-n sine.”*

„În lumina inserării”, precum și celelalte cărți de poezie – „Elegii”, „Pâinile punerii înainte”, „Înstelatele oglinzi” ș.a. –, conturează imaginea unui „autor de o remarcabilă singularitate și originalitate artistică” – remarcă, în timp, un comentator tânăr, Radu Săplăcan. După care acesta își argumentează enunțul astfel: „Teohar Mihadaș închină imnuri orfice sacrificiului, iubirii, solitudinii sau patriei spirituale, cu o solemnitate sacerdotală.” Și le este distinct relevant: „Dramatismul interiorizat, nota discret patetică cu care este caligrafiată tristețea difuză”, au „ceva din stilul gravurilor medievale.”

Pentru conduita sa civică, pentru traseul vieții sale zbuciumate, cei din apropierea sa (mă sfiesc să zic „prieten”) l-am poreclit „Haiducul”. I-a plăcut să își audă acest cognomen, încât în poezia „Portretul” se vede astfel: „Haiducul nu iartă nici regi, nici sultani, / De vreme ce-i fulger din tracica lavă; / Din vetrele nordice până-n Balcani, /E numele său un strigăt de slavă.”

Iar în cartea „Crepuscularele vitralii”, pregătită să apară în 1993 (Ed. Clusium) – bănuia că e anul urcării sale la Ceruri? – a inclus poemul „Epitaf pe mormântul de nicăieri al haiducului”, text cu rezonanțe mioritice, pe care îl încheie astfel:

*„Te plâng prăpăstii și păduri, / Ascunsele cuiburi de furi... / Soarele
parcă lăcrimează / Oprit o clipă-n dreapta-amiază... / Stele-fecioare
și luna-nună, / Precum la o nuntă, a ta, se adună.”*

Volumul e tulburător și pentru o reverberație din cumplitii săi ani de închisoare. În finalul cărții este o pagină cu o poezie de 4 strofe și un scurt preambul al poetului. Poezia are titlul „Invocation” și versurile, tot așa, redactate în franțuzește (profesor de română-franceză fiind), cu o rimă impecabilă (Spre edificare: „ternis” / „infinies”, „souvenir” / „menhir”).

Nota de sub titlu e năucitoare:

„Scrisă în temnița de la Mărgineni, pe fundul gamelei presărat cu d.d.t., infracțiune pentru care am stat la carceră, „în celula albă”, pe un ger cumplit, cu geamul smuls din țâțâni, numai în cămașă și indispensabile, trei zile și trei nopți, primind drept hrană doar o gamelă de apă o singură dată, și bătut bine, bineînțeles.” (N.M.: Un amar „bineînțeles”, pentru curajul de a fi un declarat antibolșevic și de a săvârși în pușcărie un act de creație artistică. Plus că semianalfabeții de gardieni căpătau astfel confirmarea că Teohar Mihadaș e... spion francez...)

Transcriu, primele două strofe (în traducere primă, neadaptată vesificației românești, a doamnei Loredana Gheorghiu):

„O, ninsori și ceruri înnorate! / Lumânări liniștite, infinite.../ Giulgiu ei de amintiri / Pe-ale mele morminte menhire... /.../ Dați-mi rimele / Abisurilor voastre albe.../ În liniștea imensă / Verbul cadențelor voastre.” (Ce ofensă să compui poezie în însângeratele pușcării comuniste !...)

Închisoarea de la Mărgineni este invocată și în volumul „*Pe muntele Ebal*” (1990) în capitolul „*Mărginenii – închisoarea Babel*”, unde sunt și câteva pagini despre secvența cu descoperirea poeziei în carceră. Prins asupra faptei, se urlă: „*Aaaa, banditule, comunică cu cei de-afară, arunci tăblițe noaptea peste zid și informezi !...*” Apoi: „*S-a sunat alarma, s-au strâns ca lupii, de peste tot, și au tăbărit asupra mea.*” Se întâmpla în 1953, anul morții... „tătucului” Stalin (coautor al ceea ce în acest volum scriitorul numește „târgul de popoare de la Ialta”).

În anul 1991, la apariția cărții „*Remember*” (Ed. Dacia, Cluj-Napoca), Teohar Mihadaș însuși își numește volumele pe temă autobiografică, cu o sumară referire la perioadă, astfel: „*Tărâmul izvoarelor*” /1969/ – „*în care este evocată copilăria și prima tinerețe în zarea fabuloasă a locurilor natale*”, „*Frumoasa risipă*” /1980/ – unde „*este proiectată în ficțiune vârsta adolescenței și anii de liceu*”, „*Străinul de la miezul nopții*” / 1996/ – „*cu evocarea faustică a vieții universitare*”, „*În colț, lângă fereastră*” /2000/ – „*cu cei trei ani de profesorat petrecuți la Bistrița și Năsăud*”, „*Pe muntele Ebal*” /1990/ – „*cu proiectarea-n*

orizonturile blestemului celor șase ani de detenție politică și, nu chiar în fine, aceasta „Steaua câinelui” / 1991/ – cu filmul anilor de după „eliberare”, în decursul cărora am primit cea mai dură lovitură, singura pe care am simțit-o și o resimt în continuare din ce în ce mai acut: agonia de un an și moartea lui Zoe, credincioasa, peste puteri ome-nești, Penelopă a Plaiului Bătrân. Ceea ce transfigurează biografia propriu-zisă este, cred, ca și în celelalte, un anume suflu poetic, o anume aură magică, pe cât de duioasă, pe atâta de tragică.” (N.M. După cum s-a remarcat, două tiluri numesc cărți în manuscris, ele văzând post-mortem lumina tiparului, grație străduinței editorului Nicolae Mocanu, Cluj-Napoca.)

Ciclul acesta, cu totul singular în literatura română – aflat la granița dintre roman și memorialistica propriu-zisă, se va împlini după publi-carea a două cărți: „*În colț, lângă fereastră*” și „*Singurătatea lui Ulisse*”.

Un interes sporit (se va vedea de ce) am acordat cărții „*În colț, lângă fereastră*”, apărută în 2000; așadar, la patru ani de la trecerea la cei dreپți a autorului. Dacă tot am folosit această metaforă pentru moartea lui Teohar Mihadaș, doresc să se rețină că a fost dintotdeauna „cel drept”, fie prin faptele sale față de vremea românească pe care o trăia, fie în relațiile cu noi (cei din preajma lui), fie în memorialistica sa.

Generoșii autori ai ediției de la Editura „Clusium” a volumului „*În colț, lângă fereastră*”, – Ioan-Pavel Azap și Nicolae Mocanu –, nu menționează dacă titlul manuscrisului este original, însă au dorit (în preambul) să se știe că această carte este încadrabilă la categoria „*Literatură de sertar, evocând cei trei ani de profesorat ai autorului în orașele Bistrița și Năsăud, scrisă între anii 1985 și 1987.*”

În felul acesta se poate înțelege de ce alineatul al doilea al paginii de debut începe cu o fixare temporală: „*Cei doi prieteni se întâlneau după 40 de ani de la despărțire /.../*”; timp ce corespunde anilor de profesorat ai lui Teohar Mihadaș la Bistrița și Năsăud (1945–1948). Întâlnirea, scriitorul o închipuie ca având loc „*la aceeași masă din colț, lângă fereastră*”. Și imediat face referire la „*turnul gotic al catedralei*” și la pasajul gang, numit de bistrițeni „*Su-Gălete*”.

Prozatorul Mihadaș a avut de ocolit impedimentul realitate-ficțiune, încât, tot la început, ține să afirme, privitor la cei doi protagoniști – Aru și Al –, că, stând față în față, „*ochii păreau a fi niște văi neumblate decât de aripa vreunei păsări rătăcită de pe alte țărâhuri*”. Lectorul nu se reține să nu-l vadă în această ipostază pe însuși creatorul scenei repective. De altfel, după câteva rânduri, scriitorul „se dă de gol” recunoscând: „*Eu, naratorul care istorisește acum, eram acolo, umbră strecurată când în unul, când în celălalt, când stând deoparte:*” E aici și un fel de chemare la complicitate a cititorului.

Pentru a da o măsură echilibrată raportului realitate–imaginar, toponimele sunt create de așa natură încât să poată da o sugestie asupra ținutului evocat. Festivalul de poezie de la Bistrița, „*Nunta Zamfirei*”, în carte e numit Festivalul „*Moș George*”, orașul cu turnul gotic al catedralei se numește „*Celeris*”, orașul vecin este „*Nesuda*” (prilej de a evidenția faima liceului de aici), altă localitate e „*Sighizburg*” etc.; doar Iași și București rămân... nede ghizate.

Dezideratele memorialistului, care s-a voit, totuși, creator de ficțiune narativă, ipostaziat în narator, sunt reluate în finalul cărții, dar tot cu „bagaj” liric, căci acei trei ani de ședere în ținutul someșeano-bistrițean i-au întărit certitudinea unei frumoase consistențe existențiale:

„*Acea ultimă amintire l-a învăluit ca-ntr-un liñoliu nimbat în raze negre: regretele; raze roșii: căințele; raze violete: remușcările; raze albe: speranța răscumpărării prin iubirea și ruga lui Eol*”.
(Numele iubitei – N.M.)

Autorul ține, finalmente, să se rețină că „*toți cei pomeniți aici*” sunt proiecția propriei sale enigme, „*arătată în felurite forme, reale sau ideale*”.

*

În anii '80 prezența frecventă a lui Teohar Mihadaș în ținutul numit de cineva „*județul Coșbuc–Rebreanu*”, s-a datorat în bună măsură faptelor insolite în plan cultural ale unui fel de organism nonguvernamental (am zice azi), numit „*Cenacul Saeculum*” al tinerilor scriitori

din Transilvania (atunci tineri, astăzi, câțiva, de rangul întâi în poezia, proza și critica literară românească). Condeieri care se întâlneau lunar la Beclean, aici, ca într-un punct de convergență pentru participanți, pe un traseu orizontal, de la Oradea, Cluj până la Dej, Beclean, Bistrița, cu unul, pe verticala hărții, de la Brașov-Sibiu până la Sălaj, Maramureș. Câțiva ani, „*Saeculum*” a fost principalul organizator de întâlniri literare, în școli, case de cultură, cămine culturale, de sesiuni de comunicări științifice. simpozioane interjudețene. Nu degeaba una dintre poeziile lui Teohar Mihadaș începe cu versul „*În gara Beclean pe Someș, cândva*”.

Energia coagulantă a acestor fapte literar-artistice a fost tânărul (atunci!) critic literar, eseist Radu Săplăcan, totul prin prezența patriarhală a Domnului Teohar Mihadaș. Venirea domniei sale printre noi avea cel puțin două motive: Dorea să se împărtășească plenar din tumultuosul spirit optzecist al tinerilor creatori (dar, deopotrivă, să ne și potolească eventualele excese, despre care se știa că sunt pândite de neobosita, dornica de... cultură Securitate) și din nostalgie pentru cei câțiva ani ai tinereții sale fabuloase săvârșiți aici. Venea între oamenii de aici, ca și cum, la Beclean, Bistrița, Năsăud își retrăia, magic, anii săi dintâi din Turia natală.

Cum în noiembrie al acestui an – 2021 – se încheie 25 de ani de la stingerea din viață a „*protagonistului*” nostru, e potrivit să evoc unul dintre cele mai frumoase momente de frățietate culturală a Becleanului de pe Someșul Mare, trăit sub cupola Cenaclului „*Saeculum*”. Se întâmpla în noiembrie, anul de grație 1983, când Dl. Mihadaș împlinea 65 de ani. Am organizat sărbătorirea fără știrea domniei sale. Dar și-a dat seama care e pricina pentru care sala mare a Casei de Cultură era arhiplină, când, brusc, a apărut deja faimosul scriitor N. Steinhardt, sosit de la Mănăstirea Rohia, unde se afla în postura de monahul Nicolae.

Venise să-l binecuvânteze pe sărbătorit. Teohar Mihadaș era copleșit. În timp ce seducătorul invitat vorbea sălii, se vedea cum, aniversatul, cu privirea plecată, își ducea degetul... pe sub sprâncene. La un moment dat, N. Steinhardt a rostit așa: „*Consider aromânii ca fiind un fel de*

aristocrați ai gândirii și simțirii românești. E o mare satisfacție, o mândrie, să poți afirma: Sunt prietenul unui aromân.”

Mai târziu, către miezul nopții, Teohar Mihadaș avea să-mi spună: „Nu! E un mister!... Eu sunt doar ocazia a ceea ce se petrece în realitate aici și acum!”

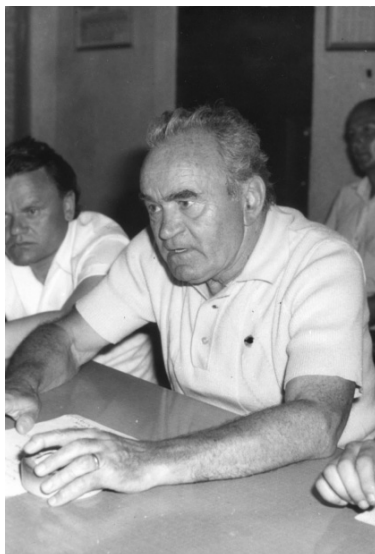
În volumul „Înstelatele oglinzi” (1984), poezia „Înstelata cină” are dedicația „Prietenilor mei de la Saeculum” și, pe la mijlocul ei, următoarele versuri, defînitorii pentru acest om distinct și distins:

*„Dar n-am fost ticălosul prefăcut, / Și nici tiran... de-aceea nu
mi-e teamă // De capătul vieții... Am iubit, / Știți bine: Adevărul,
Demnitatea, / Cu nimbul lor deasupra-n infinit: / Eterna Alma
Mater – **Libertatea.**”*

Imagini

**Traian Trăsneu, Alexandru Husar,
Teohar Mihadaș, împreună cu foști elevi bistrițeni
Parcul Municipal Bistrița, 28 aprilie 1957**

**Teohar Mihadaș
Cenaclul „Saeculum”,
Beclean**

CUPRINS

MIRCEA GELU BUTA

Românii din Balcani 5

AUREL RĂU

Povara de hronic 7

MIRCEA GELU BUTA

Din tainele textelor ascunse prin sertare. Ioan Cutova și
disidența interioară 13

VIOREL RUS

Avatarurile vieții profesorului-scriitor Teohar Mihadaș,
aromân devenit cetățean român în anii comunismului 23

CORNEL COTUȚIU

Distinct și distins 59

ISBN: 978-606-37-1404-7

ISSN: 2558-8958

ISSN-L: 2558-8958